

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ
БРИТАНІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР»**

Виконавець: здобувачка вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Гомонюк Ангеліна
Анатоліївна

Керівник: д. і. н., проф., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Троян Сергій Станіславович

Нормоконтролер

Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ Й КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	6
1.1. Загальна характеристика і теоретико методологічні основи зовнішньої політики Великої Британії.....	6
1.2. Еволюція взаємовідносин Великої Британії та Європейського Союзу.....	18
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ І БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ЄВРОПІ.....	31
2.1. Передумови і наслідки Брекзиту для зовнішньополітичної діяльності Великої Британії.....	31
2.2. Співробітництво Великої Британії і ЄС з питань безпеки й оборони після Брекзиту.....	37
2.3. Велика Британія у регіональних міжнародних організаціях.....	45
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ БРИТАНСЬКО - УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН.....	53
3.1. Концептуальні засади здійснення українсько-британських політичних відносин: основні етапи та особливості.....	53
3.2. Українсько-британські відносини у оборонній, економічній, науково-технічній та культурній сферах.....	60
3.3. Перспективи розвитку відносин Україна – Велика Британія.....	67
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена високою значимістю Великої Британії в історії міжнародних відносин. Велика Британія є однією з найрозвинутіших держав сучасного світу, учасником самітів G7, вона входить до складу НАТО, а також довгий час була членом Європейського Союзу. Будучи постійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, Сполучене Королівство безпосередньо залучене у процес обговорення та прийняття рішень з основних проблем світової політики.

Комплексний аналіз зовнішньої політики Великої Британії з виділенням її основних напрямів, а також історичних передумов та основ співпраці є необхідним для оцінювання подальшого розвитку зовнішньої політики країни.

Зовнішня політика держави багато в чому унікальна і є прикладом класичної дипломатичної гри, заснованої на балансуванні між інтересами двох глобальних лідерів – США та Європейського союзу. Лише за такого підходу Лондону вдається відстоювати свої національні інтереси, не поступатися суверенітетом в очах громадської думки (що важливо для внутрішньої політики) та впливати на світові політичні процеси.

На наш погляд, складно робити прогнози щодо політичного майбутнього Великої Британії. З одного боку, можна перерахувати цілий набір досить очевидних ризиків, які можуть значно погіршити становище країни на світовій арені у зв'язку з Брекзитом: починаючи з економічних та фінансових потрясінь, закінчуючи небезпекою втратити Шотландію та знизити свій авторитет у рамках Співдружності націй. З іншого боку, Велика Британія завжди мала особливе відношення до європейської інтеграції і зневажала будь-які серйозні проєкти – чи то зона Євро, чи Шенгенські угоди. Велика Британія залишається у складі НАТО і всі важелі впливу на європейську безпекову політику у неї зберезуться.

Через необхідність більш ретельного дослідження актуальних проблем зовнішньої політики Великої Британії європейському просторі, існує необхідність,

яка обумовлена неповним висвітленням багатьох аспектів та нормативною неврегульованістю деяких питань та нових загроз сьогодення. Дослідження цих актуальних питань знайшли відображення у роботах зарубіжних та українських вчених. Зовнішню політику Великої Британії та важливі історичні події для країни розглянули: Грубінко А. В., Крушинський В. Ю., Неприцький О. А., Черінько І. П., Яковенко Н. Л., А. Кравлі, П. Ліч, А. Дональд, А. Катрін.

Мета дослідження полягає в аналізі основних пріоритетів зовнішньої політики Великої Британії у європейському просторі.

Виходячи з визначеної мети, передбачено вирішення нижчезазначених завдань:

- розглянути геополітичне становище Великобританії;
- охарактеризувати теоретично-методологічні основи зовнішньої політики Великої Британії;
- дослідити передумови і наслідки Брекзиту для зовнішньополітичної діяльності Великої Британії;
- розглянути участь Великої Британії у міжнародних регіональних організаціях;
- охарактеризувати концептуальні засади здійснення українсько-британських політичних відносин: основні етапи та особливості;
- визначити перспективи розвитку відносин Великої Британії та України.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Великої Британії.

Предметом дослідження є основні пріоритети й особливості європейського напрямку зовнішньої політики Великої Британії.

Методи дослідження, які використовувалися у кваліфікаційній роботі, ґрунтуються на особливостях об'єкту та предмету дослідження. У процесі роботи були використані теоретичні та емпіричні методи дослідження. Метод класифікації використовується у виділенні етапів зародження відносини між Великою Британією та Європейським Союзом. Методи аналізу та синтезу застосовувались при вивченні зовнішньополітичного курсу Великої Британії, її основних векторів взаємодії на

міжнародної арені. Метод спостереження дозволив простежити за початком відносин Сполученого Королівства та Європейського Союзу, а також за подіями, що призвели до Брекзиту. Контент-аналіз використовувався для роботи з матеріалами ЗМІ, що дозволило зробити висновок про те, як у різних країнах сприймається вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу. Ситуаційний аналіз було проведено з метою прогнозування розвитку подальших відносин Великої Британії та Європейського союзу після Брекзиту.

Структура дослідження. Структурно кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ Й КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

1.1. Загальна характеристика і теоретико-методологічні основи зовнішньої політики Великої Британії

Геополітичне положення – це розташування країни щодо інших країн з погляду її загально політичних, економічних та військово-стратегічних інтересів, відносин із зовнішнім світом. Також цей термін включає фактори про внутрішній устрій держави:

- форма політичного устрою;
- етноконфесійний склад;
- економіка, промисловість, культура, сільське господарство, політика тощо.

Розглянемо докладніше геополітичне положення Великої Британії.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – острівна держава, розташована на північному заході Європи. Адміністративно-територіальний поділ Великобританії:

- Англія – 9 регіонів, 6 метропольних графств, 28 неметропольних графств, 55 унітарних одиниць, Великий Лондон та острови Сіллі;
- Уельс – 9 графств, 3 міста, та 10 міст-графств;
- Шотландія – 32 округи;
- Північна Ірландія – 6 графств, 11 районів.

Відносно невеликі «фрагменти» представлені островами, з яких найважливішими є: Бермудські острови, Британія, Віргінські острови, острів Святої Єлени, Гібралтар та острови Монсеррат, залишилися від колишньої великої колоніальної імперії Великобританії [5].

Велика Британія омивається Атлантичним океаном та Північним морем, відокремлюється від материка протокою Ла-Манш. Столиця – Лондон, одне з найважливіших міст. Площа – 244 тис.кв.м. км².

Завдяки Євротунелю, побудованому під протокою Ла-Манш, зв'язок королівства з материком став ще сильнішим. Омивається країна незамерзаючими морями, що вигідно для зовнішньоторговельних відносин та економічного розвитку. Через наявність нерівностей узбережжя є багато зручних бухт, в межах освоєння портових промислових центрів країни [5].

Перепис населення здійснюється один раз на 10 років. Так населення Сполученого Королівства у 2017 році становило понад 66 мільйонів людей. Етнічний склад багатонаціональний, варіюється в різних частинах країни. Через багатонаціональність країни тут сповідують різні релігії.

Великий потік міграції простежувався після Другої світової війни, багато мігрантів з Африки, Карибських островів та Південної Азії, міграція із нових членів Європейського Союзу.

Офіційна мова Великої Британії – англійська. Завдяки Британській Імперії англійська мова поширилася по всьому світу і набула статусу міжнародної мови.

Форма державного устрою Великобританії – унітарна держава з конституційною (парламентською) монархією. Влада належить королеві та парламенту, що складається з Палати громад і Палати лордів. Виконавчу владу очолює прем'єр-міністр – лідер партії, яка отримала більшість голосів на виборах до палати громад [14].

Королівський трон передається у спадок. Нинішній монарх – Королева Єлизавета II, яка панує з 1952 року. Формально королеві належить законодавча, виконавча і судова влада в державах, які вона очолює, але фактично її роль скоріше церемоніальна через те, що вона завжди діє за порадою Кабінету міністрів, а прем'єр-міністром найчастіше призначає голову партії, що перемагає на виборах. [8].

Лондон має частково регульовану ринкову економіку. За ринковими цінами Велика Британія є шостою за величиною економікою у світі та другою за величиною у Європі після Німеччини. Економіка Сполученого Королівства великою мірою залежить від вільного приватного підприємництва. Уряд надає всі необхідні умови

для організації підприємницької діяльності. Експортом країни є: промислові товари, паливо, хімічна промисловість, продовольство, послуги, транспорт.

Імпортом країни є: сільськогосподарські товари, сировина, проміжна продукція, автомобілі (ЄС та Японія). Основні торговельні зв'язки Сполученого Королівства пов'язані із Сполученими Штатами та країнами-членами ЄС [10].

Велика Британія багата нафтою й газом, вугіллям і вапняком; великі площі, придатні до сільського господарства; британська сфера послуг – фінанси, туризм. Трудові ресурси об'єднують кваліфіковані робітники та вчені, багато з яких здобули Нобелівську премію.

У промисловості Сполученого Королівства велике значення відіграють видобувна та обробна промисловість. Головні галузі обробної промисловості:

- транспортне машинобудування;
- харчова промисловість;
- виробництво металів;
- целюлозно-паперова;
- електроніка та електротехніка.

Промисловість Британії століттями формувалася зокрема з допомогою ресурсів метрополій. З відкриттям у Північному морі родовищ нафти та газу економіка одержала новий імпульс розвитку. Виробляється експорт та переробка цих корисних копалин. Нафта і газ, що видобуваються у великих обсягах, експортуються до інших країн і забезпечує власну промисловість сировиною та паливом. Проте, частина сировини імпортується з інших країн.

Промисловість забезпечує чверть ВВП країни, що дозволяє Великій Британії перебувати на 7 місці у світі за обсягом виробництва. Важливе місце у структурі промисловості займає обробка і машинобудування, замінюючи цим традиційні галузі видобутку корисних копалин і виробництво текстилю.

У структурі галузі машинобудування переважає виробництво транспорту. Причому країна лідирує у світовому експорті саме вантажних машин. Також

важливими позиціями у машинобудуванні є виробництво силових установок, літаків, космічного обладнання та оргтехніки [10].

У країні провідна роль належить морському транспорту (86% вантажообігу), він забезпечує міжнародні та внутрішні зв'язки. На автомобільний транспорт припадає 75% внутрішніх перевезень (головна автомагістраль Лондон-Манчестер-Глазго), а на залізничний – близько 20%. З відкриттям залізничного тунелю збільшилася роль цього транспорту у міжнародних перевезеннях. Швидкісні потяги долають відстань між Лондоном та Парижем за 3 години.

РНБ Великої Британії (Рада Національної Безпеки) відповідає за безпеку Сполученого Королівства. Питання, які вирішує РНБ:

- національна безпека;
- зовнішня політика;
- міжнародні відносини;
- енергетична безпека;
- ресурсна безпека.

Для досягнення цілей, поставлених перед Радою національної безпеки, необхідно продемонструвати військову міць держави на практиці у діяльності міжнародних інституцій. Водночас, пріоритет надається підтримці «особливих відносин» зі Сполученими Штатами Америки, активній участі у військово-політичній діяльності Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу, а також постійної присутності у Раді Безпеки ООН. Основними цілями Збройних сил Великої Британії є забезпечення ядерного стримування, захист острівної частини та британських заморських територій, а також надання підтримки цивільному сектору в період кризи [11].

Основними правлячими партіями Сполученого Королівства Великої Британії є:

1. Лейбористська партія – виступає за ліквідацію соціальної нерівності та підтримку соціальних програм у різних сферах життя. Лідер – Кір Стармер з 2020 року.

За свою історію принципи Лейбористської партії зазнали значних змін. Спочатку вона була спрямована на робочий і профспілковий рух, але згодом дедалі більше поглинала капіталістичні елементи, тим самим ідеологічно стаючи ближче зі своїм споконвічним конкурентом – Консервативною партією. Втім, досягнення соціальної справедливості у державі завжди включалося до пріоритетів партії.

У планах лейбористської партії, на найближче майбутнє – перемогти на наступних парламентських виборах. Звичайно, це буде вкрай складно здійснити з огляду на втрату симпатії до партії, але часу для зміни думки виборців достатньо [7].

2. Консервативна партія. Основними пунктами програми консервативної партії є:

- скорочення фінансування соціальних програм;
- зменшення ролі держави в економіці;
- більш відповідальне використання державних коштів;
- заохочення приватного підприємництва та захист традиційних сімейних цінностей.

Розквіт консервативного руху припав на 1980 роки та пов'язаний з ім'ям прем'єр-міністра Маргарет Тетчер – легендарна особистість, перша в історії жінка-політик, яка стала першим Прем'єр-міністром у Європейському просторі. Її ім'я покладено основою партійної доктрини «тетчеризму». За ті роки, коли партія була при владі, було досягнуто значних результатів, включаючи збільшення темпів економічного зростання, зниження інфляції, збільшення доходів корпорацій та приватизацію низки державних підприємств.

З 2019 року посаду керівника Консервативної партії обіймає Борис Джонсон. Він також є головою уряду Великої Британії.

У середині травня 2017 року Консервативна партія представила передвиборчий маніфест, в якому підтвердила, що піде шляхом так званого Брекситу (вихід Великої Британії з Європейського Союзу), продовжить

підтримувати НАТО і ООН, вести активну політику проти нового шотландського референдуму і докладе все, щоб скоротити чистий приріст міграції [8].

3. Ліберал-демократична партія – утворена внаслідок об'єднання Лібералів та Соціал-демократів. Лідери – Ед Дейві та Марк Пак з грудня 2019 р.

У своєму передвиборчому маніфесті 2010 року ліберальні демократи виділили найважливіші моменти своєї політики:

- зниження податків;
- збільшення робочих місць;
- поліпшення якості шкільної освіти та збільшення інвестицій у школи;
- ліквідація корупції серед членів парламенту, захист цивільних прав та перегляд виборчої системи до Палати Общин та Лордів;
- стабілізація економіки та збільшення економічного зростання.

Крім цього, партія виступає за захист довкілля, розвиток «зелених» технологій у виробництві, боротьбу з глобальним потеплінням, а також розвиток громадського транспорту.

У своїй програмі Ліберально-демократична партія дає обіцянку протистояти будь-яким спробам Британії вийти зі складу Європейської конвенції про права людини і пропонує до 2023 року забезпечити притулок для трьох тисяч безпритульних дітей-біженців [13].

Велика Британія бере участь у основних військово-політичних блоках: є постійним членом Ради Безпеки ООН, Північноатлантичного альянсу, Євросоюзу, ядерних держав; є колишньою метрополією Британської Імперії, також Єлизавета II очолює Співдружність Націй і є членом міжнародного клубу семи економічно розвинених країн. Сполучене Королівство має «особливі відносини» із США та близьке партнерство з Францією «Сердечна згода» (англо-французька угода).

Велика Британія за формою правління – конституційна монархія. Порядок успадкування визначив Акт про спадкування престолу або Акт про влаштування в 1701 р. Він говорить, що сини успадковують престол за старшинством, а в разі відсутності синів престол переходить до старшої дочки. Право на престол мають

лише протестанти. У Великій Британії монарх – важливий символ національної єдності [12].

Сполучене Королівство немає єдиного правового документа, який є конституцією, так як правова система тут будується на окремих історичних документах, статутах (парламентських актах) та нових законах. По цей день монархія зберігається за рахунок традицій, єдиної юридичної підстави її існування немає. Велика Британія – держава, яка свято слідує своїм давнім традиціям. Британці щодня і всюди оточені символами королівської влади – приставка «royal» присутня у більшості назв, це символ знаку якості, королівська монограма присутня на всіх державних закладах (нині це EIR, що означає Elizabeth II Regina – Єлизавета II, портрет чинного монарха на грошових купюрах тощо. Таким чином, інститут монархії для британців – це віра, традиції, історія, національна гідність і гордість, символ і стабільність [8].

Нинішній монарх – королева Єлизавета II, знаходиться на престолі понад 70 років, вона є символом стабільності держави. Проте британська монархія змушена поступово трансформуватися, особливо це стало помітно наприкінці ХХ поч. ХХІ ст.

У зв'язку з розпочатою модернізацією країни лейбористським урядом Т. Блера та грандіозною конституційною реформою, Єлизавета II змушена була дати принципову згоду на глобальну реформу монархії. Ряд нововведень був спрямований на те, щоб наблизити королівський дім до простих людей, надати монархії «народного» характеру.

Монархія Великобританії – це черговий щабель у розвитку способів організації державної влади, і саме ця форма правління в Королівстві, змінюючись та модифікуючись, змогла пройти довгий шлях від народження державності до сучасного етапу [4].

Королева очолює Співдружність Націй і є главою держав низки країн Співдружності (острови Антигуа і Барбуда, Австралія, Багамські острови, Барбадос,

Беліз, Канада, Гренада, Ямайка, Нова Зеландія, Папуа Нова Гвінея, і т.д.), тут королеву представляють генерал-губернатори.

Якщо розглядати функції монарха, можна почути поширену думку, що він виконує виключно представницькі функції, оскільки вся виконавча влада перебуває у руках прем'єр-міністра країни. Проте, монарх має набагато більші повноваження, ніж видається на перший погляд: він є главою держави і головнокомандувачем усіх Збройних сил країни; теоретично зберігає право вето для законів, прийнятих парламентом; може скликати позачергову сесію парламенту; монарх у своїй діяльності не залежить від політичних партій. Головною функцією монарха є підтримання легітимності та стабільності держави. Крім цього, монарх несе відповідальність за свою країну: прем'єр-міністр може будь-коли піти у відставку, а монарх залишається на престолі до смерті [18].

Що стосується обов'язку Королеви Єлизавети II у зовнішній політиці, вони схожі з внутрішньою, а саме: вона має право спілкуватися з підданими країн, що входять до Співдружності Націй, приймати іноземних послів та глав держав, брати участь у офіційних турне до різних країн по всьому світу, представляти Сполучене Королівство на міжнародному рівні та укладати державні, політичні, економічні чи інші договори.

Вік правління Єлизавети II по праву увійде в історію, як один із найстабільніших періодів британської історії. Друга половина ХХ пройшла без особливих потрясінь для держави, навіть з урахуванням процесу модернізації інституту монархії, сила традицій, що залишилися після Королеви Вікторії, жива й донині, а члени королівської сім'ї найчастіше потрібні уряду як «посланці доброї волі» та головні символи стабільності держави.

Ще одним вищим органом влади Сполученого Королівства є прем'єр-міністр, формально він призначається монархом, а фактично ним стає лідер політичної партії, яка на виборах отримала більшість місць у палаті громад. Прем'єр-міністр має широку компетенцію, у зв'язку з цим він здатний впливати на всі складові політичного життя країни. Функції та повноваження прем'єр-міністра не

визначаються законом, а впливають із політичних традицій та конституційних угод. Якщо узагальнити, то вони зводяться до наступного:

- формування уряду та керівництво його діяльністю;
- добір членів Кабінету Міністрів;
- підтримання постійних відносин між Кабінетом Міністрів та монархом;
- подання уряду у парламентських дебатах та відповіді на питання про урядову політику в парламенті;
- здійснення контролю за виконанням інформування лідера опозиції Уряду її Величності із найважливіших конфіденційних питань оборони та безпеки, та багато іншого [11].

У політичній структурі Великої Британії існує Кабінет Міністрів, який складається з урядових офіційних осіб, обраних Прем'єр-міністром, більшість з них є міністрами уряду, переважно головами департаментів на посаді «державного секретаря». Формально члени Кабінету Міністрів обираються виключно із однієї з палат Парламенту.

Основні напрями діяльності Кабінету Міністрів були визначені в урядовій доповіді 1918 р. і відтоді істотних змін не зазнали. До функцій Кабінету Міністрів відноситься:

- остаточне визначення політичного курсу держави, що виноситься на обговорення та затвердження Парламенту;
- контроль за дією відповідно до політичної лінії апарату виконавчої;
- постійна координація та розмежування сфер діяльності міністерств та відомств.

Законодавча влада держави належить Парламенту, що складається з монарха, з верхньої палати – палата лордів і нижньої палати – палата громад. Створюючи враження малорухливого консервативного органу, Британський Парламент постійно пристосовується до умов, що змінюються.

Однією з функцій Парламенту є законодавча функція:

- внесення поправок до законопроектів, прийнятих Палатою громад;

- відхилення законопроектів, ухвалених Палатою громад;
- законопроекти, які розглядаються в палатах Парламенту, називаються Біллями: публічні білли, приватні білли та змішані.

Крім законодавчих повноважень та повноважень щодо ухвалення бюджету, Парламент Великої Британії виконує й інші функції, серед яких функція контролю за діяльністю Уряду [19].

Наразі правляча консервативна партія збільшила свій склад депутатів та отримала можливість перекроїти низку виборчих округів у своїх інтересах. У свою чергу Палата лордів не обирається, її членами є: спадкові пери, особи, які мають спадковий дворянський титул не нижче за барона, довічні пери, тобто особи, яким дворянський титул барона (баронеси) наданий без права передачі у спадок. Що стосується Палати громад, вона утворює зі своїх депутатів комітети трьох основних видів: 1) комітет всієї палати; 2) постійні комітети; 3) «відібрані» комітети.

Розглянемо процес прийняття рішень у галузі зовнішньої політики у Великій Британії. У Великій Британії давно встановлено верховенство Уряду над Парламентом. Але, незважаючи на загальну тенденцію зміцнення владних повноважень прем'єр-міністра, характерну для Великої Британії загалом, переважає колективний принцип ухвалення політичних рішень у сфері зовнішньої політики [20].

Механізм вироблення зовнішньополітичних рішень у державному апараті Великої Британії базується на ролі «окремих особистостей у політиці та взаємодіях, які відбуваються між ними, як фактори, що визначають дії уряду в зовнішній політиці» [16].

Ця стратегія дозволяє розглядати процес прийняття рішень у сфері зовнішньої політики як «гравцями вищого рівня», так і «гравцями нижчого рівня». Щодо Великої Британії це такі інституційні рівні: найвищий рівень – рівень уряду, представлений, прем'єр-міністром та Кабінетом міністрів, та нижчий рівень виконавців – рівень Міністерства закордонних справ та у справах співдружності націй Великої Британії [9].

У сучасній Великій Британії головна відповідальність за вироблення зовнішньополітичного курсу країни лежить на прем'єр-міністрі, нині Борис Джонсон. Як висловився секретар Кабінету міністрів та голови державної служби з внутрішньої політики: «кількість іноземних візитів, які здійснюються прем'єр-міністрами, значно зростає. Це – тренд, зумовлений глобалізацією. Прем'єр-міністр неминуче стає все більш залученим до глобального політичного процесу, і це є значущим фактом» [8]. Таким чином, традиційні зовнішньополітичні функції прем'єр-міністра є найважливішими. Він формально грає другу роль (після Королеви, чия роль у зовнішній політиці носить формально-церемоніальний характер), а фактично першу.

Вплив прем'єр-міністра також визначається його головуванням у так званих «виборчих» комітетах Кабінету міністрів, у тому числі й у комітеті з оборони та зовнішньої політики, члени якого призначаються прем'єр-міністром (необов'язково з членів поточного кабінету) та метою якого є детальна розробка та прийняття рішень на нижчому рівні. При цьому в рамках цього комітету існує низка «підкомітетів»: комітет кабінету міністрів боротьби з тероризмом, Північною Ірландією, розвідувальними службами та інші.

Говорячи про сферу зовнішньої політики, необхідно наголосити на вищезгаданих інституційних елементах: Кабінет міністрів та Рада національної безпеки. Саме ці два урядові органи є ключовими сьогодні і виробляють спільні напрямки зовнішньої політики країни, задаючи загальний тон міжнародній політиці Великої Британії.

Щодо Кабінету міністрів, то його основними завданнями є: остаточне визначення політики, що надається Парламенту, здійснення контролю за діяльністю найважливіших урядових установ та координація діяльності різних міністерств [19].

Особлива роль у прийнятті зовнішньополітичних рішень належить міністру закордонних справ Великої Британії – фактично другій відповідальній особі держави у міжнародних відносинах. Сьогодні на цій посаді перебуває Елізабет Трасс, член парламенту.

Структуру керівництва Форин-офіс можна умовно поділити на два рівні. Перший рівень – рівень політичного керівництва, це рівень, де приймаються ключові, базисні рішення та позначаються основні вектори політики. Другий підрівень – незмінний рівень адміністративного керівництва, який відповідає за поточну інформаційну, аналітичну, документаційну роботу. «Подібний поділ підвищує ефективність роботи структури, забезпечує багаторівневий контроль та перевірку за мінімально можливою бюрократизованістю» [7].

Виділяють найближчу команду «соратників», що складається з чотирьох державних міністрів та двох парламентських заступників. Саме цей керівний рівень Форин-офісу (перший рівень) можна позначити як «упереджений» або «партійно забарвлений» [20]. Однак саме ця політична команда стоїть на другій сходинці після Уряду в процесі прийняття зовнішньополітичних рішень та визначенні зовнішньополітичного курсу.

Відповідно, виділяються такі сфери відповідальності:

- Європа та НАТО;
- Країни Співдружності Націй та питання енергетики;
- Східна Азія, Латинська Америка, Австралія та Океанія, права людини, консульські питання, міграція, боротьба з міжнародною злочинністю, публічна дипломатія;
- міжвідомча координація питань міжнародної торгівлі та залучення інвестицій;
- Африка, ООН, економіка, вирішення конфліктів, зміна клімату.
- Афганістан, Південна Азія, Північна Америка, Близький Схід та Північна Африка, боротьба з тероризмом та поширенням зброї масового знищення [14].

Деякі дослідники вважають, що постійний заступник є фігурою, набагато важливішою, ніж більшість міністрів. Постійний заступник міністра, уособлює наступність зовнішньої політики Великої Британії, причому ця наступність часом проявляється настільки, що зовнішня політика часто не змінюється навіть при зміні

однієї правлячої партії іншою. У цій «спадковій одноманітності» зовнішньої політики Великої Британії важливу роль відіграє постійний заступник міністра [19].

Таким чином, Форин-офіс – це глобальна дипломатична мережа та мережа розвідувальних служб, що працюють на користь Сполученого королівства.

Дослідивши прийняття зовнішньополітичних рішень у Великій Британії, приходимо до висновку, що основна роль визначення зовнішньополітичного курсу та його концептуальному оформленню належить прем'єр-міністру, що стоїть при владі, спільно з Кабінетом міністрів, які здійснюють діяльність на основі колегіального принципу прийняття рішень.

Нижче знаходиться Форин-офіс як головний державний орган, відповідальний за вироблення зовнішньої політики, якому належать такі функції, як обробка та підготовка інформації для ефективного прийняття зовнішньополітичних рішень, а також впровадження програм та їх реалізація на практиці, на основі схвалення і в рамках загального політичного курсу.

Говорячи про теоретико-методологічні основи зовнішньої політики Великобританії, можна стверджувати, що життя в Британії побудовано на традиціях, найголовнішою з яких є монархія, вона є стабілізуючим фактором сталого державного устрою.

Прем'єр-міністри змінюються, вносячи щось нове до британської політики, тоді як монарх залишається той самий, несучи відповідальність за країну.

Проте сьогодні в епоху глобалізації сучасний стан інституту британської монархії трансформується. Монархія змушена модернізуватися і пристосовуватися до цінностей, що постійно змінюються в суспільстві.

1.2. Еволюція взаємовідносин Великої Британії та Європейського Союзу

Спочатку позиція Великої Британії щодо європейського об'єднання носила дуже стриманий, а то й зарозумілий характер. Це зумовлювалося деякими історичними причинами, між Британією з одного боку, Францією та Німеччиною з

іншого (як з країнами ядра європейської інтеграції) неодноразово велося суперництво за світову гегемонію, в якому як Німеччина так і Франція програвали [12].

Значну роль у формуванні підходу Великої Британії до загальноєвропейського інтеграційного процесу зіграли результати Другої світової війни: Західна Німеччина ще несла на собі тавро країни, що розв'язала війну, до Франції ставилися зневажливо, як до переможеної держави. Італію також зараховували до переможених держав, а країни Бенілюксу не займали суттєвого становища у зовнішній політиці Сполученого Королівства.

Сама ж Велика Британія тим часом, хоч і втратила свою індійську колонію, але все ще залишається одним з головних акторів на світовій арені, володіючи рядом колоніальних територій та зберігаючи вплив у Канаді, Південній Африці, Австралії та Новій Зеландії. Повоєнна британська зовнішня політика будувалася на парадигмі «великої трійки», де акторами виступали три держави: Велика Британія, США та СРСР. На тлі цього переконання створюваний у Європі союз переможених держав представлявся Сполученому Королівству другорядним та малозначним. До того ж, з економічного погляду обсяг торгових зв'язків із західною Європою був досить малий у порівнянні з обсягом торгових зв'язків зі щойно створеним Британським співтовариством.

Однак незабаром сприйняття європейського об'єднання в британській свідомості стало змінюватися у позитивний бік. Таке зростання інтересу було зумовлене такими факторами:

- крах ілюзій Великобританії про рівні та партнерські відносини зі США;
- зміна геополітичного становища Великої Британії через процес краху її колоніальної імперії;
- погіршення економічного становища на тлі зростання та успіхів європейської інтеграції, що сформувало віру в те, що участь Великої Британії в цьому процесі допоможе стабілізувати економічну ситуацію всередині країни.

Саме з цих причин з початку 1960-х років планується зближення Великої Британії з Європою. Тим не менш, Лондон сформував собі запасну альтернативу у вигляді Європейської асоціації вільної торгівлі [5].

1961 року Велика Британія подала заявку на вступ до ЄЕС. Проте голова Франції Шарль де Голль, вкрай негативно ставився до навіть Великої Британії, наклав вето на вступ нового члена. Він побоювався, що Великобританія виступатиме як провідник для американського впливу та поглинання ЄЕС атлантичною спільнотою. У 1967 році де Голль повторно використав право вето, заблокувавши другу заявку Великобританії та пояснивши це економічною нестабільністю країни.

Ситуація змінилася у 1969 році, коли на зміну де Голлю прийшов Жорж Помпиду та зняв вето, визнавши покращення економічного становища Великої Британії. 1972 року Британський парламент прийняв Білль про Європейські Співтовариства, а прем'єр-міністр та лідер консерваторів Е. Хінт розпочав переговорний процес щодо приєднання до ЄЕС, за підсумками якого в 1973 році в Брюсселі було укладено Договір про вступ [11].

Варто зазначити, що європейське об'єднання ще мало враховувало специфіку нових вступників, що вело не тільки до розвитку їх економіки, а навпаки негативно позначалося на деяких сферах. Так, наприклад, у Великій Британії стали занепадати галузі легкої промисловості та сільське господарство, оскільки вони не підтримувалися державними субсидіями. Оскільки приєднання Великобританії до ЄЕС було значною мірою зумовлене прагматичним бажанням налагодити своє внутрішнє економічне становище за рахунок участі в інтеграції, вона взяла курс на відстоювання своїх національних інтересів та мінімізацію шкоди для держави. Досягти цього передбачалося через зміну умов членства для Великобританії в ЄЕС, що потім сформувало її репутацію серед інших членів як «незручного учасника».

Політику «відступу» від європейських загальноприйнятих норм та практик стала активно проводити лейбористська партія, що прийшла в 1974 році на зміну консерваторам. Так, один із лейбористських лідерів Д. Каллаган висунув вимоги про

перегляд суми внеску та наполягав на зміні участі у спільній сільськогосподарській політиці. Крім цього звучали вимоги щодо збереження торгових преференцій у Британській співдружності. Ці дії лейбористів викликали засудження з боку європейських політиків, які звинувачували Велику Британію у загальмовуванні інтеграції. У результаті, на фоні цих подій розгорнулися дебати про збереження членства в ЄЕС.

Прем'єр-міністр Великої Британії Г. Вільсон заявив про необхідність проведення референдуму щодо цього питання. Сама лейбористська партія розкололася на два табори, дві третини лейбористів виступали за вихід із ЄЕС, решта підтримували участь країни в інтеграції [1].

5 червня 1975 року загальнонаціональний референдум було проведено, за його підсумками більшість виборців проголосувала за продовження членства в ЄЕС, проти виступили лише Зовнішні Гебриди та Шетландські острови.

Хоча в 1979 році лейбористська партія зазнала поразки на виборах, вона продовжила свій анти європейський курс. Причинами такого негативного ставлення можна назвати побоювання, що європейська інтеграція зпровокує послаблення традиційних трансатлантичних зв'язків у рамках безпеки та зменшення торговельного обороту в Британській співдружності, а також небажання втрачати контроль над національною економікою через посилення загально європейських інститутів [3].

У 1983 році лейбористи зазнали чергової поразки на виборах, і це послужило поштовхом для переосмислення політики та орієнтирів партії. Було очевидним, що майбутнє Великої Британії нерозривно пов'язане з Європою, проте зберігалася критика ЄЕС, і пропонувалося його реформування у напрямі зручному для Великобританії. Такі тенденції простежуються в спеціально підготовлених документах (Social Justice and Economic Efficiency; Meet the Challenge, Make the Change; Looking to the Future; Opportunity Britain.), опубліковані з 1988 по 1991 роки. У цих документах, зокрема, пропонувалося зберегти право національного вето й збільшити контроль англійського парламенту над загальноєвропейським

законодавством. Такий курс лейбористської політики продовжився і оформився у 1990-і роки під керівництвом Д. Сміта та Т. Блера і був закріплений у маніфесті 1994 року «Європа на службі британських інтересів» [2].

Пропонувалося сконцентруватися на більш вигідних умовах, які Велика Британія може отримати від ЄЕС, а також у заявах лейбористів простежувалося прагнення відігравати провідну роль у визначенні майбутнього Європи.

Консерватори, що ініціювали вступ Великобританії в ЄЕС, навпаки, схилилися до євроскептицизму. Це стало чітко видно з приходом 1979 року до влади лідера консерваторів М. Тетчер. Саме за неї вперше був використаний сам термін євроскептицизм у статті британської газети «The Times» у 1985 р. [14].

Євроскептицизм Тетчер не означав, що консерватори виступають проти членства Великої Британії у Євросоюз, але характеризувався не прийняттям деяких його принципів та правил. Так, Тетчер перешкоджала розвитку європейських інституцій, щоб уникнути політичної інтеграції. Активно порушувалися проблеми бюджетного внеску Великої Британії та загальної аграрної політики, можемо виділити серед них:

- усунути протиріччя між аграрною політикою, принципами формування бюджету ЄЕС та національними економічними нормами на користь останніх;
- зміцнити позиції в об'єднанні й покращити економіку, тим самим політично посилити країну;
- захистити національні інтереси Великобританії.

Сполучене Королівство також виявилось єдиною країною, яка відмовилася брати участь у платформі Єдиної валютної системи, оскільки Уряд вважав, що курс фунта буде завищено, що знизить конкурентність англійського експорту та окрім цього, боялися позбутися можливості коригувати курс фунта.

Наступний прем'єр-міністр Британії Д. Мейджор підкреслював наміри грати центральну та позитивну роль у Європі, у зв'язку з чим виступав проти європейського інституційного будівництва та посилення бюрократичної надбудови. Внаслідок розходження думок Великої Британії та європейського об'єднання з

багатьох питань виникла «двошвидкісна» Європа, де Британія дотримувалася своєї «відокремленої позиції».

У лютому 1992 року Велика Британія підписала Маастрихтський договір, зберігши за собою особливий статус. Найбільш визначальним впливом на британську політику в ЄС після 1992 року справив розкол у Консервативній партії. У керівництва консерваторів було розуміння того, що Велика Британія може домогтися забезпечення своїх інтересів і впливу в світі, тільки діючи спільно з європейськими партнерами, і що її значення як партнера Сполучених Штатів різко зростає в очах Вашингтона, якщо вона знаходиться «в серці Європи», а не на її периферії.

У березні 1996 року Великобританія, виступивши на міжурядовій конференції з перегляду інституційних основ Євросоюзу, зайняла жорстку позицію за посилення конкурентоспроможності ЄС його подальше розширення та за реформу сільськогосподарської політики. Послідовною була позиція Великобританії з питання спільної зовнішньої політики та безпеки. У цій сфері Лондон завжди прагнув відігравати провідну роль. У той же час Великобританія вважала, що загальна зовнішня політика не може замінити національну, і наполягала на збереженні міждержавного характеру такого співробітництва з опорою на принцип однакості. Таким чином, у період правління консерваторів роль Великобританії у розвитку інтеграційних процесів відповідала тим можливостям, якими володіла країна, щобільше, з ряду аспектів інтеграції її позиція була якщо не перешкодою, то гальмом у розвитку європейської інтеграції.

Якісним поворотом позиції Британії до європейської інтеграції стає 1997 р., коли до влади приходять «нові лейбористи» на чолі з Т.Блером. Саме лейбористи розвернули свою країну в сторону Європейської інтеграції, що здебільшого і забезпечило їм перемогу. У Лондоні добре розуміли, що неучасть у ЄВС виключало реалізацію поставленої Блером мети – повернути Британії лідерство в Євросоюзі. У 1999 р. після переходу більшості країн ЄС на євро уряд лейбористів усе ж розгорнув пропагандистську кампанію на користь приєднання. У жовтні на чолі з Блером та за

участю відомих політиків, що представляють провідні партії, було створено міжпартійне об'єднання «Великобританія в Європі». Однак помітно похитнути позиції євроскептиків йому не вдалося. У міру наближення парламентських виборів 2001 р. протистояння двох провідних партій загострювалося: лейбористи звинувачували торі в тому, що вони штовхають країну до виходу з ЄС, а консерватори стверджували, що правляча партія допомагає створенню європейської наддержави.

Істотним відходом від позиції попереднього консервативного уряду стала ініціатива Лондона з питання військового виміру Євросоюзу. Блер виступив із пропозицією про формування оборонної складової в Євросоюзі. Лондон також висловив готовність вступити в Єврокорпус. У результаті зробленого на Великобританію тиску з боку США слово «армія» в дискусіях на цю тему було замінено на «європейські сили швидкого реагування». Таким чином, виступивши ініціатором створення європейських сил швидкого реагування, Великобританія звела їх компетенцію до гуманітарних і миротворчих функцій. Британська сторона домоглася виключення слова «армія» із заяви про колективну оборону Європи, прийнятої у Німеччині. У наступні роки Лондон гальмував процес створення «європейської оборонної ідентичності» через побоювання підірвати роль НАТО. Тільки після тристоронньої зустрічі президента Франції, канцлера Німеччини і британського прем'єра восени 2003 р. та половинчастої згоди британської сторони на створення власних військових сил і структур ЄС став можливий перехід до практичної фази проекту.

Великобританія взяла участь у підготовці проекту європейської Конституції, яка повинна була ознаменувати перехід Євросоюзу на новий щабель розвитку з урахуванням приєднання до нього 10 країн. Передбачалося реформування наявних та створення нових наднаціональних інститутів. Аналогічно до підготовки Єдиного європейського акту Лондон не відчував особливого ентузіазму з приводу розробки цього документа. У процесі роботи Конвенту в період з лютого 2002-го до червня 2003 р. представники лейбористського уряду жорстко відстоювали британські

інтереси. Так, Великобританія заперечувала проти будь-якої згадки терміну «федеративний» у тексті Конституції, аж до погрози застосування вето на міжурядовій конференції, а також проти терміну «Сполучені Штати Європи». Лондон виступив за реформування інститутів ЄС, у першу чергу – за посилення Ради, з метою перерозподілити повноваження на користь національних урядів.

У процесі роботи над проектом Конституції Лондону вдалося уникнути ізоляції. З деяких питань Британія блокувалася з Іспанією, Італією, Німеччиною, Францією. У ряді випадків Великобританії вдалося залучити на свій бік учасників із числа кандидатів у члени Євросоюзу. Навколо Великобританії почала складатися група країн, що віддавали перевагу трансатлантичним зв'язкам: Чехія, Угорщина, Польща, Кіпр, Мальта, Словенія, Словаччина, Прибалтійські держави. В результаті Лондон знайшов спосіб відігравати роль центрального гравця на найважливіших переговорах у ЄС, вдавшись до тактики блокування з різними партнерами. Остаточний, узгоджений країнами-членами проект європейської Конституції виявився цілком прийнятним для Лондона.

Наступник Т. Блера Г. Браун, в цілому, зберігав послідовність зовнішньополітичного курсу Великобританії. Прем'єр-міністр був глибоко переконаний, що ЄС потребує кардинального реформування і Великобританія повинна брати у цьому активну участь, у той же час, в умовах провалу лейбористів на виборах у місцеві органи влади, у ході яких вони отримали третій результат, Г. Браун був змушений зважати на суспільну думку Британії, де «євроскептицизм» за останні роки посилювався. Зважаючи на це, лейбористи, маючи більшість у Палаті Общин, проголосували проти винесення на загальнонаціональний референдум Лісабонського договору, незважаючи на вимоги опозиції. Г. Браун закликав також своїх колег по ЄС продовжити ратифікацію цієї угоди всупереч тому, що вона була провалена на референдумі в Ірландії. Г. Браун здійснив низку кроків, які сприяли формуванню єдиної зовнішньої та оборонної політики ЄС. Політика наступника Т. Блера продовжила курс, спрямований на посилення впливу Великобританії у ЄС та здійснення трансформації цієї структури у формі, що найбільш повно відображає

Британські інтереси. Із поверненням до влади консерваторів у 2009 р. Євросоюз і далі зберігає ключове значення для Великої Британії.

Особливе значення для Великобританії на європейському напрямі мали відносини з найближчими партнерами по Євросоюзу – Францією та Німеччиною. У 90-і роки в ході боснійського конфлікту Великобританія тісно взаємодіяла з Францією в рамках «контактної групи» п'яти держав щодо колишньої Югославії, були створені англо-французькі об'єднані сили швидкого реагування в Боснії, підтримувався постійний контакт із Єлисейським палацом. Обидві країни займали єдину позицію щодо планів Сполучених Штатів у справі боснійського врегулювання.

Стосовно деяких великих проблем європейської і міжнародної політики Великобританія і Франція розходилися. Були великі розбіжності в питанні поглиблення інтеграційних процесів, які свідчили про те, що Лондон і Париж по-різному підходили до майбутнього Європи. Також існували розбіжності щодо політики ЄС у галузі оборони (на противагу Великобританії Франція просувала ідею перетворення ЗЄС у військову опору Євросоюзу). Англо-французьким відносинам була притаманна взаємна підозрілість: Париж підозрював Лондон у прагненні підірвати французьку європейську політику, в той час як Лондон вважав, що Франція наполегливо й успішно блокує британські інтереси.

Великобританія і Франція брали участь у багатьох спільних військових проектах. Розвивалося англо-французьке співробітництво в ядерній сфері, включаючи обмін інформацією, питання стратегічного планування, а також військових поставок. Т. Блер продовжив курс на поліпшення відносин з Францією.

Серія англо-французьких самітів сприяла подальшому зближенню обох країн. Іракська криза 2002 – 2003 рр., а потім криза ЄС в 2005 р., викликана провалом процесу ратифікації Євроконституції і суперечностями щодо «британського чека», знову розвели Париж і Лондон в різні боки. Гострі розбіжності в питаннях реформи аграрної політики та збільшення британського внеску до бюджету Союзу, що

виникли між керівниками обох країн у 2005 р., супроводжувалися з обох сторін традиційними звинуваченнями на адресу один одного.

До кінця 90-х років Німеччина перетворилася на найбільшого економічного партнера Великобританія. Серед країн ЄС вона була найбільшим у Західній Європі споживачем британської нафти й основним реципієнтом британських капіталів.

Лондон і Берлін займали відмінні позиції з більшості питань євробудівництва. Прихильність Великобританії щодо збереження національного суверенітету вступала в пряму суперечність з наміром Німеччини позбутися від старої концепції національних держав. Сторони займали протилежні позиції в питанні переходу до загальної політики в галузі оборони. Берлін виступав за перетворення ЗЄС в оборонний компонент Євросоюзу, у той час як Лондон наполягав на збереженні незалежного статусу цієї організації. У 1991 р. німецька сторона була також проти призначення представника Великобританії на пост головнокомандувача Об'єданого корпусу швидкого реагування НАТО. Двоїстість позиції Британії полягала в тому, що, з одного боку, вона відчувала побоювання з приводу зростання могутності об'єднаної Німеччини, з іншого – була стурбована її небажанням змінити традиційну військову доктрину і зробити можливим відправлення німецьких солдатів у зони військових дій, наприклад, у Перську затоку, а згодом – і до Боснії

У той же час між Великобританією і Німеччиною був значний збіг поглядів на розширення Євросоюзу і НАТО, зміцнення трансатлантичних відносин, структурне оновлення економіки для вирішення проблеми безробіття, посилення фінансового контролю. Активно розвивалися військові зв'язки як в рамках НАТО, так і на двосторонній основі. Т. Блер продовжив курс на вибудовування відносин із Берліном, рівноцінним франко-німецьким.

До охолодження відносин між Великобританією і Німеччиною привели серйозні розбіжності щодо Іраку. Франція та Німеччина виявили неприйняття односторонніх дій США в даному питанні. На цьому тлі відбулося зміцнення франко-німецької осі. Небажаний для британської сторони розкол у НАТО та ЄС змусив Лондон, який прагнув відновити рівновагу між трансатлантичним та

європейським напрямком своєї політики, активізувати зусилля з налагодження відносин із Берліном і Парижем. У сформованій ситуації Блер зробив спробу перетворити франко-німецький тандем у тріумвірат, запропонувавши своїм партнерам спільну роботу над конкретними питаннями в рамках «трійки». У вересні 2003 р. відбувся тристоронній саміт у Берліні, у ході якого була досягнута принципова домовленість про формат майбутніх керівних структур для військових операцій ЄС.

І все ж для своїх найближчих колег у Євросоюзі Великобританія залишалася «важливим, але не ключовим партнером». Виступаючи на прес-конференції після лютневого саміту «трійки», Ширак дав зрозуміти Блеру, що створення відносин, рівноцінних франко-німецьким, не вийде.

У 2010 році консервативна партія під керівництвом Д. Кемерона в ході передвиборчої кампанії також підтвердила свою відданість євроскептицизму: вона виступала за відмову від економічної та валютної інтеграції, розширення повноважень ЄС у сфері правосуддя, соціальних та внутрішніх питань [12].

У період з 2010 по 2011 роки Велика Британія переживала економічну кризу, маючи один з найбільших у Європейському Союзі дефіцитів бюджету і, як наслідок, соціальної напруги та невдоволення.

З цієї причини після чергового проєкту з поглиблення європейської інтеграції Д. Кемерон запропонував провести референдум про вихід країни з ЄС, проте парламент відмовився розглядати цю ініціативу, як невчасну. Однак британська громадськість була налаштована на більш вигідну зміну становища країни у межах ЄС чи поза ним. Тому у 2011-2012 роках Д. Кемерон став ініціатором переговорного процесу з Євросоюзом. Каталізатором цих подій також став рекордно високий розмір членського внеску, виставлений Великій Британії у 2014 році.

Організацією кампанії за вихід із ЄС зайнялася Партія незалежності Сполученого Королівства, яка була сформована ще в 1993 році супротивниками членства країни в Європейському Союзі. Партії незалежності Сполученого Королівства вдалося перемогти на виборах до британського Європейського

парламенту у 2014 році, її успіх був зумовлений зростанням популярності євроскептичних партій у інших державах-членах ЄС. Безпосередня підготовка до проведення референдуму розпочалася у 2015 році, і з цього моменту було запущено процес Брекзиту [4].

Підсумовуючи, слід ще раз пояснити й чітко визначити моменти, що відрізняють бачення інтеграції Великою Британією, які зрештою визначили такий результат подій. Ключове значення в даному контексті мають три відмінності:

1. Великобританія була націлена на економічну інтеграцію, але не була готова до інтеграції, а з початку 2000 років британські політики стали відчувати, що більше не здатні контролювати розвиток політичної інтеграції.

2. Великобританія не була готова до наднаціональності й віддавала перевагу міжурядовому підходу.

3. Великобританія виступала за економічний лібералізм та свободу підприємництва, перешкоджаючи розвитку загальноєвропейських регуляторних політик, розроблення стандартів та інших заходів гармонізації.

Крім цього, значну роль у розриві відіграли культурні відмінності. У відносинах Великої Британії та Європейського Союзу було багато економіки та прагматичних відносин, але мало ідентичності та солідарності. Острівний менталітет не дозволив Великій Британії стати невід'ємною частиною загальноєвропейської історії та породив підхід Великобританії до Євросоюзу, де ЄС - не сама мета, а засіб досягнення національних цілей.

Ще однією великою перешкодою стали претензії Великої Британії на лідерство у рамках ЄС. Втративши свою імперську велич і сприймаючи ЄС як «чужу імперію», Велика Британія тривалий час намагалася очолити її через реформування та підлаштувати під власні національні потреби.

Таким чином, не можна сказати, що Брекзит став одномоментним явищем та реакцією виключно на сучасні виклики. Велика Британія історично мала безліч протиріч із європейським об'єднанням та брала участь у ньому лише як «складний партнер», що зумовлювалося розбіжностями в економічній та політичній сферах, а

також відмінним менталітетом. Не в змозі розділити прагнення більшості континентальних європейських держав на шляху до побудови Єдиної Європи, Велика Британія послідовно гальмувала розвиток та поглиблення інтеграційних процесів, що логічно завершилося виходом цієї країни з Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ І БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ЄВРОПІ

2.1. Передумови і наслідки Брекзиту для зовнішньополітичної діяльності Великої Британії

Брекзит – це процедура припинення членства Сполученого Королівства в Європейському Союзі. Вихід Великої Британії з Євросоюзу представляє собою унікальний прецедент і наочно демонструє результати євроскептичних тенденцій європейської інтеграції і невдоволення населення політикою Брюсселя. Ця подія, найбільш імовірно, буде вважатися поворотною віхою, як в історії розвитку ЄС, так і в історії міжнародних відносин у цілому.

Причини Брекзиту в загальних рисах вже розкриті в попередньому розділі даної роботи, вони включають в себе як загальноєвропейські фактори незадоволення інтеграційною політикою, так і специфічні фактори євроскептицизму, властиві Сполученому Королівству. Для кращого розуміння процесу Брекзиту продемонструємо їх тезисно:

- розмір і різноманітність загального європейського простору, які підривають згуртованість країн-учасниць;
- недолік демократичності процесів у національних інституціях ЄС;
- зміна балансу між комунітарним і міжурядовим методами ЄС;
- міграційна криза;
- економічні проблеми, незбалансована фінансова політика, послаблення промисловості;
- неготовність Сполученого Королівства до політичної інтеграції;
- інша національна ідентичність Сполученого Королівства;
- прагнення Великої Британії до лідерства.

Таким чином, ще в 2015 році британська еліта почала підготовку до проведення референдуму. Уряд Д. Кемерона розробив ряд умов для майбутніх

перемовин з Євросоюзом: відмова від односторонніх рішень країн Єврозони, посилення конкурентності між країнами ЄС, визнання права не брати участь у поглибленні політичної й економічної інтеграції, обмеження доступу робочих мігрантів до системи соціального страхування Сполученого Королівства [9].

За підсумками переговорів був укладений компромісний Договір від 19 лютого 2016 року, за яким визнавали незалежність Британської банківської системи; вводилося право не надавати допомогу країнам єврозони, що знаходяться в економічній кризі; закріплювалася відстороненість Британії від політики розселення мігрантів. Незважаючи на те, що даний договір не враховував питання сільськогосподарської політики і проблеми рибальства, він у значній мірі зміцнив самостійність і автономність Сполученого Королівства в рамках Євросоюзу [12].

Д. Кемерон вважав укладений договір дуже успішним і думав, що у виході з Євросоюзу більше немає необхідності. Однак іншої думки дотримувалася більшість консерваторів і євроскептиків, роблячи ставку на довгострокові вигоди, які отримує Сполучене Королівство після припинення свого членства в ЄС: політична незалежність, економічний простір, самостійне вирішення міграційних проблем [14].

Тому, 23 червня 2016 року референдум все-таки стався. За його підсумками за продовження членства проголосували 48,1%, за вихід – 51,9% виборців [8]. Результати референдуму породили розкол у британському товаристві: Шотландія і Північна Ірландія не хотіли виходити з ЄС. Сам Д. Кемерон підтримував гасло «залишитися в ЄС», використовуючи процедуру референдуму, у значній мірі, для підняття свого авторитету і шантажу. Тому підсумки референдуму багато в чому викликали політичний шок і змусили Кемерона піти у відставку [5].

На посту прем'єр-міністра його змінила Тереза Мей, яка в січні 2017 року заявила, що курс Сполученого Королівства у питанні Брекзиту буде спрямований на «жорсткий» вихід країни з Союзу. Ця заява означала, що Сполучене Королівство вийде з єдиного європейського ринку й митного союзу: така політика дозволила б контролювати імміграцію з ЄС і укладати торгові угоди з третіми країнами [15].

Врегулювання подальших відносин з ЄС після виходу було можливе за двома сценаріями: або укладення торгової угоди з Брюсселем або використання правил ВТО. 29 березня 2017 року Т. Мей направила повідомлення про вихід Британії з ЄС у відповідності зі ст. 50 Лісабонського договору, при цьому відзначивши, що процес Брекзиту буде супроводжуватися розробкою торгової угоди з Євросоюзом [11].

При цьому ще в лютому 2017 року був розроблений план уряду Сполученого Королівства щодо виходу з ЄС, який був опублікований у «Білій книзі». План містив наступні принципи:

1. Певність і ясність.
2. Контроль над законами країни (повне відновлення національного суверенітету, але допускається можливість існування механізмів для врегулювання спорів).
3. Укріплення єдності держави.
4. Збереження відкритого кордону з Республікою Ірландія і підтримання історичних зв'язків.
5. Контроль над імміграцією, забезпечення прав громадян ЄС в Британії і навпаки.
6. Захист прав працівників.
7. Забезпечення вільної торгівлі на ринку ЄС.
8. Укладання нових торгових угод з третіми країнами.
9. Збереження привабливості Сполученого Королівства для наукових досліджень та інновацій.
10. Співробітництво в боротьбі з тероризмом і злочинністю.
11. Поетапний, упорядкований вихід із ЄС [9].

Одним із найбільш складних моментів виявилось питання про кордон між Північною Ірландією та Республікою Ірландія. Для розв'язання цього питання Т. Мей була готова піти на компроміс, однак таке рішення не задовольняло прихильників жорсткого британського суверенітету. Думки членів консервативної

партії розділилися, і в підсумку в березні 2018 року проти Т. Мей була запущена безуспішна процедура вотуму недовіри.

Проте в січні 2019 року проти прем'єр-міністра знову був висунутий вотум недовіри, оскільки узгоджений з ЄС проект угоди не задовольнив ні прибічників жорсткого Брекситу, ні тих, хто наполягав на збереженні тісних зв'язків із ЄС. І хоча Т. Мей знову вдалося уникнути відставки, її політика не стала більш успішною: у березні 2019 року Палата громад повторно відклала угоду з ЄС, що викликало тривогу щодо жорсткого Брекситу. Процес затягнувся і сторони відклали вихід Британії з ЄС спочатку до 12 квітня 2019 року, а потім до 31 жовтня 2019 року [20].

У травні 2019 року Т. Мей все-таки подала у відставку й на зміну їй прийшов Б. Джонсон, який очолював Форин-офіс в уряді Т. Мей, підтримував ідею Брекситу і наполягав на жорсткому виході з ЄС. Після того, як парламент примусив нового прем'єр-міністра просити ЄС про продовження терміну виходу Сполученого Королівства з ЄС до 31 грудня 2020 року, Джонсон призупинив його роботу, тим самим забезпечивши собі стійкі позиції. У сторін з'явився час для нового раунду переговорів, за результатами яких 24 грудня 2019 року ЄС і Великій Британії вдалося прийняти нове компромісне рішення.

На переговорному процесі, пріоритетним Б. Джонсон вважав національний суверенітет і наполягав на перегляді відносин з ЄС і його членами в цілому. Євросоюз, зі своєї сторони, згодився на вільну торгівлю без мит, якщо вдасться домовитися про діючі механізми коректування правил конкуренції в соціальній та екологічній сферах і про державну допомогу компаніям [12].

Укладена Угода про торгівлю і співробітництво між Сполученим Королівством і ЄС – досить об'ємний документ. Вона включає в себе такі пункти:

- поява кордону між Сполученим Королівством та ЄС, за винятком території Північної Ірландії, де ще будуть діяти деякі стандарти і норми Євросоюзу;
- відновлення національного суверенітету, Європейський Суд більше не буде діяти на території Великої Британії як вища інстанція, хоча збереже свої повноваження в Північній Ірландії;

- обмежене співробітництво з ЄС у питаннях безпеки, Сполучене Королівство зберігає своє місце в складі Європолу, але не буде його членом і втрачає право автоматичного доступу до баз;
- контроль рибної галузі: протягом п'яти з половиною років Сполучене Королівство буде нарощувати вилов риби з власних вод, а з 2026 року може заборонити вилов риби у своїх водах для ЄС [18];
- обмеження гуманітарного співробітництва, Сполучене Королівство більше не буде приймати участь в програмі Еразмус по обміну студентами;
- європейські карти медичного страхування будуть замінені на нові карти глобального медичного страхування Сполученого Королівства;
- британські компанії з надання фінансових послуг втратять автоматичний доступ на ринок ЄС.

Варто відзначити, що після виходу Сполученого Королівства з Євросоюзу ще більшу значимість для неї матимуть інші міжнародні організації і переговорні платформи. У першу чергу підвищиться важливість НАТО, як організації, що включає майже всі країни Європи і США. Крім цього, значущими майданчиками стануть G7 і G20, бо в рамках даних груп Сполучене Королівство зберігає можливість формувати загальні з ЄС рішення по широкому спектру питань і в цілому впливати на них.

На даний момент не можна з повною впевненістю передбачити, які саме результати потягне за собою Брекзит, однак багато експертів сходяться в думці про те, що Сполучене Королівство зазнає економічних втрат. У першу чергу це зумовлено втратою єдиного внутрішнього ринку ЄС, на який припадало 40% британського експорту. Крім цього, свою роль зіграють введені митні тарифи на багато статей експорту Сполученого Королівства, а також втрата інвестиційної привабливості для країн ЄС, позаяк саме на них приходиться велика частина іноземних інвестицій в Сполучене Королівство.

Брекзит також поставив питання про цілісність Сполученого Королівства. Так, території Північної Ірландії та Шотландії виявилися незадоволені результатами

референдуму і заявили про можливість проведення власних референдумів відносно відокремлення від Великої Британії і висловили своє прагнення залишитися в Євросоюзі. Найбільш вірогідно, що дані заяви не мають серйозного характеру, а покликані, швидше за все, добитися збільшення обсягу фінансування від Сполученого Королівства на тлі того, що йому більше не потрібно виплачувати обов'язкові членські внески до ЄС [20].

Ще одним наслідком Брекзиту для Сполученого Королівства може стати більше тісне зближення зі США, обумовлене сильними історичними взаємозв'язками. В умовах багатополярного світу такий консолідований центр сили буде відігравати важливу роль на світовій політичній арені.

Брекзит також досить сильно вплине й на Євросоюз. Імовірно, в економічній сфері позиції ЄС також послабляться, оскільки частка ВВП Сполученого Королівства складала 17% і країна вносила значну частку в загальноєвропейський бюджет. Також на економіці відіб'ється розрив торгово-економічних зв'язків з Великою Британією.

Зі вже явних наслідків, Брекзит наочно продемонстрував тенденцію до фрагментації всередині Євросоюзу і породив «кризу ідентичності» всього блоку. Подібний процес багато в чому підриває авторитет Євросоюзу і послаблює консолідацію країн по ряду суперечок, включаючи регіональну і міжнародну безпеку [19].

Ще одним негативним наслідком Брекзиту для Євросоюзу можуть виявитися зміни у відносинах із Росією. Процеси фрагментації і послаблення інтеграції можуть сприяти тому, що Росія зможе вибудувати конструктивні й лояльні відносини з окремими державами і блоками країн всередині Євросоюзу, що буде сприяти розширенню російського впливу на європейських територіях.

У цілому одним із основних наслідків Брекзиту можна вважати крах ідеології постійного і неухильного розвитку інтеграції. Якщо раніше серед прихильників європейської інтеграції підтримувалася непохитна віра в те, що інтеграція не має зворотного ходу й повинна постійно поглиблюватися, то зараз прецедент Брекзиту в

повній мірі заперечив цю тезу. На даному етапі свого розвитку Євросоюз все більше з інтеграційного еволюціонуючого Союзу перетворюється на організацію, якій необхідно підтримувати свою стабільність і задовольняти національні інтереси країн-учасниць.

Таким чином, у найближчій і середньостроковій перспективі на міжнародній арені буде спостерігатися деяке економічне і політичне ослаблення двох важливих акторів: Сполученого Королівства та Європейського Союзу. Даний факт має особливу значущість в умовах багатополлярності сучасного світу, тому що ослаблений і розділений Захід, можливо, дозволить змістити «центр сили» на Схід на користь країнам, що активно розвиваються на даний момент: Ірану, Індії, Китаю. Не можна говорити про те, що ЄС і Сполучене Королівство зовсім втратять свою значимість як великі гравці, однак для цього на даному етапі їм належить вибрати і сформулювати нові стратегії для успішного розвитку на міжнародному рівні.

2.2. Співробітництво Великої Британії і ЄС з питань безпеки й оборони після Брекзиту

Вихід Великої Британії з ЄС значно змінив систему безпеки Євросоюзу і структуру її зв'язків. Цю подію можна назвати однією з найбільших геополітичних змін у Європі перших десятиліть ХХІ ст. Сполучене Королівство було найбільш послідовним і впливовим прихильником атлантизму в ЄС та противником поглиблення військової інтеграції. Брекзит зміцнив підґрунтя для тих процесів, проти яких вона виступала. Одночасно в ЄС посилилася роль Франції і Німеччини, найбільш потужних у військовій і економічній сферах держав інтеграційного Сполучення [7].

Брекзит веде до переоцінки місця та ролі Великої Британії та ЄС у світі, їх зовнішньополітичних стратегій і пріоритетів. Зовнішнє середовище, що динамічно змінюється, зростання суперництва великих держав, уповільнення глобалізації, нові виклики безпеки, партійно-політичні та ідеологічні зміни у розвинених країнах

актуалізують питання зміцнення національної (у випадку ЄС – регіональної) безпеки та можливості проектування «жорсткої сили» зовні. Деструктивне, але поки що до кінця не оцінене значення для глобальної політики матимуть також пандемія COVID-19 і рецесія у світовій економіці.

У нових умовах Сполучене Королівство та ЄС ведуть важкі переговори про майбутню взаємодію після Брекзиту. Торгово-економічні пріоритети відтісняють на другий план визначення формату майбутньої політичної співпраці сторін, у тому числі у сфері координації зовнішньої політики, безпеки та оборони. Неоднозначності та невизначеності у вирішенні цієї проблеми сприяє стан переходу обох сторін від старих зовнішньополітичних завдань до нових, а також їх акторна різнорівневність у системі міжнародних відносин [18]. Мається на увазі формування відносин між суверенною національною державою та наднаціональним інтеграційним союзом держав в умовах їх глибокої взаємозалежності. Нове тут полягає в тому, що ЄС як інтеграційне об'єднання, пройшовши етап спільного ринку, знаходиться у процесі просування політичної і військової інтеграції. Відносини, що формуються з Великою Британією об'єктивно знижують її статус для ЄС і рівень взаємодії сторін.

Актуальним стає питання про формат майбутньої співпраці Великої Британії та ЄС у сфері безпеки та оборони, безпосередньо зачіпаючи і сфери зовнішньої політики, економіки, внутрішньої політики [27].

З виходом із ЄС змінюються зовнішньополітичні орієнтири Великої Британії, її стратегічні цілі та завдання; з'являються нові виклики для національної безпеки. Залишаючи найбільше в світі економічне інтеграційне об'єднання, країна шукає нове місце у світовій політиці та економіці. Підходи ЄС також зазнають змін, але без зміни ідеологічної парадигми обох сторін. Їхнім фундаментом залишається повага і захист прав людини та основних свобод, демократичних принципів, верховенство закону та нерозповсюдження зброї масового знищення [9].

У новій зовнішньополітичній стратегії «Глобальна Британія» Лондон прагне розширення свого впливу за межами Європи. Його основою стануть торгові угоди з багатьма країнами, а також двосторонні зв'язки.

Водночас Сполучене Королівство ставить завдання посилити свою роль у інститутах глобального управління, таких як ООН, «Група семи» (G7), «Група двадцяти» (G20), стати лідером у зміцненні заснованого на правилах світового порядку та свободи торгівлі. Важливе місце в цій стратегії відводиться посиленню безпеки не тільки в Європі, але й у всьому світі. Головними опорами такого підходу повинні стати розвинена економіка, «м'яка сила» і відносини з союзниками, насамперед зі США та ЄС.

Сполучене Королівство займає 8-е місце у світі (зі 138 розглянутих країн) за індексом військової сили, 5-е місце за військовими витратами [14]. Країна мала четверту частину ключових можливостей ЄС, необхідних для незалежної політики безпеки і оборони, в том числі 1/5 військового потенціалу (у 2018 р.) [2]. Проте названі можливості ніколи не були задіяні повною мірою в операціях у рамках СЗБП (Спільної зовнішньої та безпекової політики). Лише 5% військовослужбовців в операціях ЄС – британці, набагато менше, ніж частка Франції, ФРН, Італії та Іспанії, і вона рідко брала на себе провідну роль у операціях СЗБП [29]. За чисельністю виділених для них в 2003–2014 рр. військового і громадянського персоналу Велика Британія зайняла 11-е місце в ЄС. Також вона не брала участі у найбільших дослідницьких проектах «Категорії А» Європейської оборонної агенції (ЄОА) [5].

Відповідно до «Глобальної стратегії Європейського союзу в зовнішній політиці й політиці безпеки» [20], важливу роль у політиці ЄС відіграє боротьба з міжнародним тероризмом, кібербезпека, енергетична безпека, захист стратегічних комунікацій. З Брекзитом ефективність дій ЄС в цих сферах помітно зменшиться. Велике значення тут має науково-технічний потенціал країни, її значний досвід у протидії тероризму, можливості Королівського ВМФ, а також високий рівень співпраці й координації з розвідслужбами США.

Зокрема, значною для ЄС стане втрата доступу до даних розвідувального альянсу «Five Eyes», до якого входять Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія.

Великих збитків завдано і зовнішньополітичним можливостям ЄС, його суб'єктності на міжнародній арені. З виходом ядерної держави, постійного члена РБ ООН, великої економіки, близького союзника США Євросоюзу важче буде протистояти новим глобальним викликам та регіональним загрозам. Особливо драматично це в контексті зростання конкуренції великих держав і міжнародної нестабільності.

Після Брекзиту Європа залишається ключовим регіоном для зовнішньополітичних амбіцій Великої Британії, яка особливо зацікавлена в глибокій участі у військово-політичних механізмах ЄС. Підтверджуючи свою прихильність НАТО, країна поділяє з ЄС цінності, бачення регіональних загроз, підходи до глобальних викликів. З

В урядовій презентації «Основи партнерства Великої Британії і ЄС в області безпеки» [21] викладено базові пропозиції британської сторони, висунуті перед початком обговорення з ЄС політичної декларації про майбутнє співробітництво. Спільними викликами названі тероризм і екстремізм, ерозія заснованої на правилах системи міжнародних відносин, природні лиха, ворожі дії третіх країн, нелегальна імміграція, організована злочинність і діяльність окремих злочинних осіб, кіберзагрози, тривала політична та економічна нестабільність. Була запропонована модель «наскрізної кооперації», яка передбачає регулярні структуровані консультації та діалоги, організовані за тематичним і географічним принципами, програму взаємного обміну співробітниками між інститутами та організаціями, угода про обмін інформацією і її захист. Крім того, запропоновано глибоку взаємодію в рамках міжнародних організацій, спільні зовнішньополітичні акції, координація санкційної політики.

Сполучене Королівство прагне продовжити максимально глибоку участь у

СЗБП, її місіях та укласти спеціальну угоду з ЄОА як третя сторона. Також запропоновано обговорити модель участі країни в Європейській програмі оборонних досліджень, Європейській програмі розвитку оборонної промисловості, проектах PESCO. В зв'язку з цим визнана важливою необхідність підтримки ефективною діяльністю оборонних компаній, без порушень складних ланцюжків поставок, зниження ризику для провідних компаній за участю Великої Британії і ЄС. Особливу увагу приділено продовженню співробітництва в розробці супутникової системи «Галілео».

17 жовтня 2019 р. після тривалих перемовин разом із Угодою про вихід Великої Британії з ЄС було опубліковано крайній варіант Політичної декларації. У ній сторони постулюють «рішучість працювати разом для захисту заснованого на правилах міжнародного порядку верховенства закону та просування демократії, високих стандартів вільної та справедливої торгівлі та прав працівників, захисту прав споживачів та охорони навколишнього середовища, а також співпраці проти внутрішніх і зовнішніх загроз загальним цінностям і інтересам» [4]. Була підтверджена необхідність встановити всеохоплююче та збалансоване партнерство з урахуванням географічної близькості, загального сприйняття загроз, серед яких міжнародна злочинність, тероризм, кібератаки, кампанії по дезінформації, гібридні загрози, руйнування заснованого на правилах міжнародного порядку та відродження загроз, що походять від держав [6].

Сполучене Королівство та ЄС планують створити механізм структурованих консультацій та регулярних тематичних діалогів у сферах, що відповідають спільним інтересам. Серед них – зовнішня політика та оборона, де поставлено завдання створити механізм політичного діалогу в рамках СЗБП та ЄПБО на міністерському, представницькому та робочому рівнях.

Для спільної участі у військових та цивільних місіях у рамках ЄПБО планується укласти Рамкову угоду про участь Великої Британії, але без можливості сторін впливати на рішення один одного. Крім цього, ЄС пропонує

Великій Британії укласти Адміністративну угоду для участі в існуючих та майбутніх проєктах ЄОА, а також брати участь у проєктах PESCO на запрошення Ради ЄС. Також сторони домовилися про обмін розвіданими, співробітництво у сфері кібербезпеки і укладання домовленостей про кооперацію в космосі, в том числі на базі Супутникового центру ЄС [20]. Лондону поки що не вдалося добитися від ЄС схвалення всіх своїх пропозицій і ініціатив у цій сфері.

У Політичній декларації представлені лише загальні домовленості та наміри. Багато в чому це пов'язано з тим, що ЄС виступав проти обговорення майбутньої співпраці до вирішення проблем прав громадян ЄС у Великій Британії та, відповідно, британців у ЄС, фінансових виплат у зв'язку з виходом з ЄС та врегулювання питання про кордон між Північною Ірландією і Республікою Ірландія. Усі ці питання були вирішені тільки з прийняттям Угоди про вихід [10].

Сполучене Королівство і ЄС кардинально розходяться в деяких питаннях. У першу чергу це стосується обміну інформацією і персоналом оборонних відомств двох сторін. Сторони постулюють суверенітет один одного, що означає невторчання у справи та неприйнятність впливу один на одного. Однак у такому разі можливості обміну серйозно обмежуються, як і потенціал співробітництва. Незважаючи на бажання Лондона в максимально зберегти вплив на СЗБП та ЄПБО, модель його участі не може бути такою самою, як у члена ЄС. Ілюстрацією цієї суперечності став конфлікт навколо британської участі у програмі розробки супутникової системи ЄС «Галілео» і використання її у військових та поліцейських цілях. Більше того, британці прагнуть запропонувати гнучкі механізми, що надають їм більшу свободу. ЄС виступає за інституційне оформлення правил взаємодії [10].

Не ясно також, як виглядатимуть майбутні угоди про участь Великої Британії в проєктах ЄОА, PESCO, в сфері космосу, а також наукова та освітня взаємодія. Багато чого залежить і від формату майбутнього торгового

співробітництва. З виходом з ЄС Сполучене Королівство втрачає прибуткові замовлення та доступ до європейських НДР. Проте сьогодні країна є лідером у ЄС у таких наукомістких галузях, як кібербезпека, робототехніка, штучний інтелект. Для зниження фінансових витрат та прискорення процесу створення нових видів озброєння і систем безпеки європейцям доведеться залучати британська передовий науковий і промисловий потенціали [9].

Крім багатосторонньої взаємодії з ЄС, Сполучене Королівство здійснює низку інших кроків для зміцнення свого впливу. Насамперед це двосторонні контакти з європейськими країнами у сфері безпеки та оборони. І головним партнером Лондона тут є Франція, що побоюється надмірного піднесення ФРН після Брекзиту.

Франція і Сполучене Королівство є ядерними державами з глобальними інтересами, постійними членами РБ ООН, членами НАТО, мають порівняні військові бюджети та збройні сили. Саме ці країни стали засновниками Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО), підписавши в 1998 році декларацію в Сен-Мало. У 2010 р. дві країни підписали Ланкастерський договір в якому домовилися про зміцнення оборонної, військово-промислової та технологічної кооперації, а також співпраці в ядерній сфері. Були створені спільні експедиційні сили, що дозволяють проводити військові операції високої інтенсивності.

У 2017 р. з ініціативи Франції була створена Європейська ініціатива втручання (ЄІВ) – проєкт, що об'єднує на добровільній основі низку країн ЄС і треті країни для проведення військових місій. Це відповідає французькому підходу по створенню з ЄС стратегічно автономного центру світової політики та формування групи країн, незалежної від США, для вирішення експедиційних завдань. Також це відображає франко-німецькі протиріччя з питань європейської військової інтеграції [13]. Незважаючи на те що, будучи членом ЄС, Сполучене Королівство не підтримувало такі ідеї, з початком процесу Брекзиту його позиція змінилася: країні стало вигідно брати участь у проєкті,

щоб зміцнити свій вплив у Європі. Велика ймовірність, що ЄІВ була запропонована президентом Франції Емануелем Макроном саме в такому форматі, щоб залучити до неї Велику Британію.

Другим за значимістю партнером Великої Британії в ЄС є Німеччина. Будучи економічним лідером ЄС ця країна бере активну участь у високотехнологічних військових розробках ЄС і має значний науковий потенціал. Однак, її військові можливості не великі. У зв'язку з цим англо-німецькі відносини у сфері безпеки будуються на трьох стовпах: робота в НАТО, співробітництво в ЄС, двостороння науково-технічна і військово-економічна взаємодія. З 2000р. вони уклали 15 двосторонніх угод.

НАТО зберігає велике значення в британській європейській політиці. У Стратегії національної безпеки та Стратегічному огляді в галузі оборони та безпеки 2015 р. Альянс названий основою оборонної політики країни, а в меморандумі Форін-офісу «Глобальна Британія» – життєво необхідною для британської і європейської безпеки [8].

Ще одним напрямком політики Великої Британії є взаємодія в рамках багатосторонніх форматів. Серед них співробітництво з ФРН і Францією щодо іранської проблеми, проведення у 2018 р. в Лондоні саміту щодо Західних Балкан у рамках Берлінського процесу, діяльність в G7, солідарність з ЄС в ООН та інших міжнародних організаціях, консолідація союзників після інциденту в Солсбері, продовження західних антиросійських санкцій, створення коаліцій ad hoc і т.д. Крім участі в ЄІВ країна також керує Сполученими експедиційними силами. У 2017 р. за активного сприяння Лондона до семи країн-членів приєдналися Швеція та Фінляндія (не є членами НАТО), європейські нейтральні країни.

Зазначимо, що важливе місце в європейській політиці Британії займає протистояння з Росією. На цій основі Лондон активізує свою політику в НАТО, прагне згуртувати колективний Захід, налагоджує відносини з названими окремими країнами. Все це впливає на зовнішньополітичну позицію ЄС та його

політику безпеки та оборони. Антиросійська риторика грає хоч і непрямую, але далеко не останню роль у британському тиску на Євросоюз у процесі переговорів щодо Брекзиту.

Отже, з виходом Великої Британії з ЄС було запущено процеси ерозії євро-атлантичного комплексу безпеки. Їхніми причинами став не тільки Брекзит, а й зміна міжнародної економічної та політичної розстановки сил в останні десятиліття. Брекзит в руслі логіки глобальних зрушень став фактором посилення поліцентричності в європейському субкомплексі євроатлантичного простору безпеки, посилення конкуренції між ЄС, Парижем і Лондоном, а також дрейфу євро-атлантичного комплексу безпеки в бік біполярності з центрами в НАТО і ЄС.

Поки що це лише тенденція. Все ж таки майбутня система і структура субкомплексу безпеки Євросоюзу багато в чому залежать від результатів переговорів Великої Британії і ЄС як по торгово-економічним питанням, так і щодо співробітництва в галузі безпеки, оборони, зовнішньої політики.

У галузі безпеки та оборони Сполучене Королівство може продовжити активну участь у механізмах та місіях ЄС, хоч і в обмеженому форматі. При цьому велика ймовірність серйозного скорочення науково-технічного та економічного співробітництва у сфері ОПК. Постраждає і обмін інформацією, що негативно позначиться на можливостях розвідок та взаємній довірі.

2.3. Велика Британія у регіональних міжнародних організаціях

Велика Британія і Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОБСЄ має унікальний комплексний підхід до безпеки, який охоплює широкий спектр питань у євроатлантичному та євразійському регіоні. Уряд Сполученого Королівства чітко заявив про свої зобов'язання щодо підходу ОБСЄ до безпеки людини, підтримуючи та керуючи роботою з людського виміру, включаючи відстоювання гендерної рівності, Резолюцію РБ ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека», а

також суттєву і бажану підтримку зусиль ОБСЄ з демократизації та верховенства права. Делегація Великої Британії в ОБСЄ також працює над захистом людей та цінностей за допомогою ефективної політики ОБСЄ, яка спрямована на забезпечення комплексного підходу до безпеки в євроатлантичному та євразійському регіонах та зміцнення міжнародної системи, заснованої на правилах міжнародної системи, що охоплює питання від демократії та прав людини до контролю над озброєннями та вирішення конфліктів, а також нових проблем, таких як кібербезпека [17].

Оскільки Велика Британія визначила ключові загрози національній безпеці, такими, що лежать у зоні відповідальності ОБСЄ, необхідні додаткові інвестиції у запобігання конфліктам та діалог у багатосторонніх інститутах, здатних звести за стіл переговорів ключові зацікавлені сторони. Нинішні інституційні проблеми ОБСЄ свідчать про кризу в національному та інституційному управлінні з тривожним занепадом спільних цінностей. ОБСЄ є єдиним міжурядовим органом, який займається питаннями безпеки, до якого входять західні держави та Росія [46].

Оскільки демократичні показники національного управління та верховенства права викликають занепокоєння в рамках ЄС (наприклад, Угорщина, Польща) Сполучене Королівство має відіграти важливу роль у голосному та непримиренному голосі за невід'ємний зв'язок прав людини та спільної європейської і трансатлантичної безпеки. У міру того, як Велика Британія починає укладати нові домовленості після свого виходу з ЄС, нещодавно створене Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку (Форин-офіс) може чітко і незалежно виступати у Постійній раді ОБСЄ. Політичні пріоритети, сформульовані на цих дипломатичних майданчиках, а також незмінне відстоювання прав людини й безпеки людини у Великій Британії та порядком денним «ніхто не має бути забутий» на просторі ОБСЄ були б своєчасними. Для Сполученого Королівства настав слухний час для перегляду та переформування старих союзів і побудови нових відносин у регіоні ОБСЄ.

Вплив Сполученого Королівства в ОБСЄ має як політичний, так і оперативний вимір. Враховуючи динаміку після Брекзиту, Велика Британія має можливість надати політичну вагу сильним британським і союзним кандидатам на ключові керівні пости в структурах ОБСЄ. Для усунення можливих вразливостей в операціях, включаючи людські ресурси, Велика Британія має активніше інвестувати в британське інтелектуальне лідерство (підтримуючи академічні інститути, аналітичні центри, агенції зі свободи ЗМІ та інші області, де британський технічний та регіональний досвід необхідний у структурах ОБСЄ) [44].

Форин-офіс бере активну участь і є ініціатором реформ ОБСЄ щодо прозорості Постійної ради та підзвітності держав-учасниць, реформуючи процес прийняття рішень на основі консенсусу. Велика Британія працює над деполітизацією управлінських рішень та уникненням неправильного використання правила консенсусу шляхом перегляду та скорочення оперативних просторів, де воно застосовується (це обмежить ситуації, коли політичні розбіжності блокують ключові оперативні пости у ключові моменти).

Форин-офіс має хороші можливості для забезпечення аналізу та стратегічного керування, максимально використовуючи британських дипломатів та британське інтелектуальне керівництво (академічні кола, аналітичні центри, зацікавлені сторони з приватного та державного секторів). Форин-офіс має всі можливості для того, щоб більше інвестувати в «м'яку силу» – від аналітичних центрів до Британської ради, включаючи активнішу взаємодію з британським громадянським суспільством, у тому числі з широким колом зацікавлених сторін, особливо щодо політичного та людського вимірів, запобігання та стабілізації конфліктів, співпраці в галузі безпеки та забезпечення правопорядку, а також питання «Жінки, мир та безпека» та пов'язані з ними програми [41].

Сполучене Королівство працює над покращенням військової безпеки, заохочуючи відкритість, прозорість та співпрацю. Держави-учасниці ОБСЄ розробили найпередовіший у світі режим контролю за звичайним озброєнням та заходи зміцнення довіри, при цьому Велика Британія робить свій внесок у

врегулювання конфліктів, у тому числі в Україні. Сполучене Королівство також активно протидіє транснаціональним загрозам невоєнного характеру, таким як тероризм та організована злочинність. Сполучене Королівство вимагає від держав-учасниць підзвітності щодо їхніх зобов'язань у сфері прав людини, основних свобод, демократії та верховенства права, а також щодо ширших питань корупції та управління і прагне виконувати ці зобов'язання там, де це можливо. Делегація Великої Британії підтримує автономні інститути ОБСЄ, включаючи БДПЛ (Бюро демократичних інститутів і прав людини).

У той час як ефективні дії в ОБСЄ потребують тісної співпраці з європейськими союзниками, Велика Британія має переваги, оскільки вона може більш вільно висловлюватися на засіданнях ОБСЄ, а не підкорятися (часто шляхом компромісу/поступок) рішенням закритих зборів ЄС. Нещодавно об'єднаний Форин-офіс повинен використовувати більше можливостей для відрядження працівників для виконання ключових ролей у польових операціях ОБСЄ, зокрема, на рівні послів [50].

Отже, в той час, коли авторитарні режими все частіше заохочують використання фальшивих або кооптованих спостерігачів за виборами (іноді включаючи міжнародних політиків, що легко піддаються впливу), важливо захистити довіру і потенціал місій БДПЛ зі спостереження за золотим стандартом.

Принцип безпеки людини має важливе значення для колективної безпеки. У міру того, як Сполучене Королівство переглядає свої зовнішньополітичні цілі та пріоритети, дуже важливо, щоб Велика Британія збільшила підтримку ОБСЄ, оскільки її провал становитиме загрозу безпеці на всьому європейському континенті.

Велика Британія і Організація Північноатлантичного договору

Сполучене королівство вносить 138 мільйонів фунтів стерлінгів до НАТО на рік (плюс додаткових 96 мільйонів фунтів стерлінгів для забезпечення 971 працівника британського персоналу для роботи в НАТО). За даними НАТО, у 2020 році Велика Британія забезпечила 10% бюджету і програм НАТО, що фінансуються

спільно (четверте місце після США, Німеччини та Франції). У Великій Британії розміщені два штаби НАТО (MARCOM, Морське командування та ARRC, Корпус швидкого реагування союзників), а також проводяться навчання НАТО. Велика Британія командує однією з бойових груп розширеної передової присутності (в Естонії), забезпечуючи приблизно 800 чоловік особового складу та надає ескадрилью до бойової групи під керівництвом США в Польщі. Крім того, Велика Британія також надає засоби та персонал для місій та операцій НАТО, включаючи Resolute Support в Афганістані, Посилену повітряну поліцію в Румунії та Постійну морську групу в Середземному морі. Також Велика Британія відіграє важливу роль лідера в кібервійні в НАТО [50].

Велика Британія також є одним із трьох членів Альянсу, які мають ядерний потенціал, і є єдиним європейським членом Альянсу, який здійснює ядерне стримування для захисту НАТО.

Брекзит, безсумнівно, призведе до послаблення впливу Великої Британії на спільну політику безпеки та оборони ЄС. Однак членство в НАТО і надалі забезпечуватиме Великобританії ще один форум для відігравання ключової ролі в європейській обороні. Уряд Сполученого Королівства ніколи не залишав жодних сумнівів щодо важливості Атлантичного альянсу як наріжного каменя його оборони. Після Брекзиту, Лондон, ймовірно, ще більше підкреслить роль НАТО як ключового внеску в безпеку Європи. Активна участь країни у заходах розширеної передової присутності Альянсу є доказом прихильності країни до НАТО. Велика Британія розгортає базовий батальйон в Естонії та роту в Польщі як частину оперативної групи НАТО під керівництвом США [47].

Проте, велика ймовірність, що Велика Британія збільшила б свою прихильність НАТО, незалежно від того, відбувся Брекзит чи ні, оскільки існують інші, важливіші фактори, які вимагають посилення ролі Великобританії в НАТО. Це, по-перше, погіршення середовища безпеки на східних кордонах Альянсу, яке відновило основне завдання НАТО за Статтею 5 – територіальну оборону і, по-

друге, посилення тиску Сполучених Штатів за президента Трампа на європейські країни, щоб вони взяли більше відповідальності за власну безпеку.

Більше наголосу на внеску Великої Британії в НАТО може зробити країну більш вразливою перед оглядом оборонного планування Альянсом. Оновлений акцент на Статті 5 викликає питання щодо внеску Сполученого Королівства у стримування та оборону НАТО, зокрема щодо сухопутних військ. Різноманітні етапи оборонної реформи та реструктуризації – частково в результаті заходів жорсткої економії в минулому, частково в результаті двох десятиліть операцій із врегулювання криз далеко від європейського континенту – призвели до менших, легких і швидких сухопутних сил. SDSR 2015 року надав зелене світло для введення в дію концепції Об'єднаних сил 2025, яка включає більш надійний сухопутний компонент бойової дивізії з трьома бригадами, включаючи дві нові ударні бригади [30].

Ясно, що Великобританія робить великий внесок у НАТО. Проте з огляду на геополітичні зміни, що відбулися з 2014 р., збереження нинішнього рівня підтримки недостатньо. Сполучене Королівство має продемонструвати підвищену відданість Альянсу, якщо хоче зберегти керівну роль у НАТО.

Зосередження уваги на впливі Брекзиту на роль Сполученого Королівства у відносинах між НАТО та ЄС-НАТО лише нехтує той факт, що більшість оборонної співпраці відбувається за межами цих міжнародних організацій. По всій Європі безліч двосторонніх, регіональних або багатонаціональних кластерів об'єднують країни безпосередньо в зусиллях поглиблення оборонного співробітництва. Те саме стосується оборонної співпраці між європейськими державами та двома союзниками по той бік Атлантики. Після Брекзиту ці менші формати співпраці, швидше за все, набудуть популярності, оскільки вони забезпечують альтернативний канал для Великої Британії для формування європейської оборони.

Велика Британія і Рада Європи

Відносини Великої Британії з Радою Європи є парадоксом. Багато в чому Великобританія є прикладом у цій організації з 47 країн. Велика Британія була

членом-засновником Ради Європи в 1949 році і першим підписантом Європейської конвенції з прав людини в 1950 році, очоливши зусилля з об'єднання зруйнованого війною континенту на трьох стовпах: права людини, демократія і верховенство права. Саме британські юристи, починаючи з 1970-х років, започаткували судові процеси в Європейському суді з прав людини у Страсбурзі, сформулювавши його раннє та найвпливовіше прецедентне право. Велика Британія входить до п'ятірки найбільших донорів у Раду Європи [46]. Власний досвід прав людини у Сполученому Королівстві є порівняно сильним: Суд виявляє порушення лише в кількох справах Сполученого Королівства щорічно (у середньому по шість на рік з 2010 року) [34]. Об'єднаний парламентський комітет з прав людини (JCHR) вважається зразком у Європі [35].

Тим не менш, цей рекорд затьмарений негативним, а іноді й нестриманим дискурсом навколо відносин Сполученого Королівства зі Страсбургом; справді, жодна зріла демократія не зробила більше для дестабілізації Ради Європи за останні роки, ніж Великобританія. Заклики судових діячів і політиків Великої Британії протистояти авторитету Суду і навіть розглянути можливість виходу з Конвенції, засновані на тому, що судді зв'язують руки обраним політикам, знаменують собою дно цієї дискусії [43]. Голосування щодо Брекзиту вивело Страсбург з лінії вогню – і подальше дотримання Конвенції є червоною лінією для Брюсселя в його переговорах з Великою Британією [47]. Проте шкода вже завдана. Просте обговорення розриву з Радою Європи надихає такі держави, як Росія, порушувати свої зобов'язання щодо прав людини; наприклад, тривала відмова Великої Британії виконувати рішення щодо голосування ув'язнених була названа в Думі як підстава для того, щоб Росія вчинила те ж саме, і проклала шлях для російського закону, який надає Конституційному суду повноваження оголошувати рішення будь-якого міжнародного правозахисного органу «неможливим для виконання» [48].

Крім того, депутати-консерватори, які є делегатами дорадчого органу Ради Європи, Парламентської асамблеї, використовували його як місце для ідеологічної оборони неліберального правління, зокрема, в Туреччині, Угорщині та Польщі, і

припиняти (успішно у випадку Угорщини) спроби посилити контроль за цими державами за допомогою процедури моніторингу Асамблеї [40].

В епоху після Брекзиту настав час для Великобританії відновити свої відносини з Радою Європи та повернути собі моральне та політичне лідерство, яке вона колись показала. Відмова Сполученого Королівства від своєї колишньої зразкової ролі не тільки шкодить організації та її цінностям, але й послаблює здатність Великої Британії використовувати Раду Європи як альтернативний форум для взаємодії з 46 іншими європейськими державами-членами, включаючи ті, що знаходяться в стратегічно важливих геополітичних регіонах, такі як колишні радянські держави та Туреччина. Міжурядове відділення організації, Комітет міністрів, а також Суд і Парламентська асамблея, надають можливості для досягнення цілей зовнішньої політики Великобританії щодо зміцнення національної та міжнародної безпеки та підтримки розвитку відкритих суспільств.

Отже, варто зазначити, що у міру посилення конкуренції між країнами демократичні країни зобов'язані підтримувати міжнародну систему, засновану на правилах, включаючи демократію, права людини та вільну торгівлю. Велика Британія повинна проявити більші амбіції, якщо вона хоче ефективно кинути виклик «ревізійністським» силам, які прагнуть підірвати міжнародну систему та послабити верховенство права. Оскільки Великобританія рішуче рухається в епоху після Брекзиту, Рада Європи є головним засобом для Сполученого Королівства для здійснення впливу «м'якої сили», НАТО і ОБСЄ, у свою чергу, демонструють готовність країни зі зброєю в руках відстоювати свої принципи й національні інтереси на всьому континенті. Це вимагає фундаментального перекалібрування відносин з провідними європейськими міжнародними організаціями.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ БРИТАНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

3.1. Концептуальні засади здійснення українсько-британських політичних відносин: основні етапи та особливості

Проголосивши у 1991 році незалежність, Україна як суб'єкт світової політики постала перед необхідністю визначення власної геополітичної ідентичності, самоусвідомлення як у геополітичному контексті, так і в контексті розвитку світової цивілізації, визначення реальних національних інтересів. У відповідності з вирішенням цих завдань проходило формування засад власної зовнішньої політики із врахуванням тих масштабних змін, що відбулися у світі і на європейському континенті [1].

До початку останнього десятиліття ХХ ст. Україна та Велика Британія підійшли зі своїми цілями та завданнями, зумовленими новими геополітичними реаліями. Перед обома країнами постала необхідність у вирішенні низки концептуальних проблем у зовнішньополітичній сфері, проте з'явилися й значні можливості для розвитку якісно нових напрямів та форм співпраці. Безумовно вони були різнопорядковими в силу специфіки історичних та геополітичних обставин.

Засади зовнішньої політики Великої Британії закладені після завершення Другої світової війни т.зв. доктриною «трьох сфер впливу», яку запропонував у 1948 році В. Черчілль. До цих сфер впливу належали відносини в рамках Британської Співдружності націй (до 1947 р. – Британська Імперія), відносини зі США та відносини з континентальною Європою. Хоча доктрина формально не надавала переваги жодному з цих напрямів, вона не передбачала зосередження зовнішньополітичної діяльності країни на континенті. Статус світової держави через історично зумовлені об'єктивні та суб'єктивні причини не дав можливості Сполученому Королівству стати одним із творців Європейських інтеграційних структур [3].

За своїми геополітичними характеристиками (площею, населенням, географічним розташуванням, природними умовами й ресурсами) Україна є помітним державним утворенням у світовій розстановці сил, що зумовило необхідність налагодження рівноправних, взаємовигідних відносин на двосторонньому та багатосторонньому рівнях на основі обґрунтованої сучасної геостратегії. Визначення геополітичних інтересів України потребувало врахування складної системи інтересів різних країн, положення сил та інтересів – економічних, політичних, військових, духовних – у кожній частині світу. Насамперед це стосувалося найближчих сусідів України та країн глобального рівня, що прагнуть реалізувати власні інтереси в Україні або ж становлять для неї особливий інтерес.

Вагомим фактором формування та реалізації засад зовнішньої політики України є її географічне положення. В ракурсі геополітики країна займає на Євразійському континенті винятково важливе, значною мірою унікальне місце, яке часто визначається поняттями «географічний центр Європи», «перехрестя між Сходом і Заходом». Розпад східного блоку створив передумови виникнення нової Європи. Розпад СРСР породив нові геополітичні невизначеності і суперечності. Відновлення єдності Європи передбачало дезінтеграцію Євразії, геополітичну перебудову усього простору Східної Європи. Враховуючи безперспективність подальшої виключної орієнтації на Схід (тобто Росію), для України виникла необхідність відроджувати історичні та налагоджувати нові конструктивні відносини із країнами Заходу – в першу чергу провідними державами європейського та євроатлантичного простору, визнання яких стало необхідною складовою утвердження державної незалежної України. З виходом на міжнародну арену в якісно новому форматі Україна одразу потрапила у сферу їх інтересів та впливів [4].

Активізації українсько-британських відносин сприяв процес ратифікації Україною угоди СТАРТ-1, приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та відмови від ядерного арсеналу. На саміті НБСЄ в Будапешті 5 грудня 1994 року сторони Договору СНО-1 здійснили обмін ратифікаційними грамотами. Лідери США, Росії і Великої Британії підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку

з приєднанням України до ДНЯЗ, а також Спільну Декларацію. До цих країн невдовзі приєдналися Франція (через відповідну Декларацію) і Китай (оприлюднивши Заяви Уряду КНР). Країни-підписанти Меморандуму зобов'язалися «утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України...» (Стаття 2). У статті 3 документу передбачено зобов'язання сторін, із залученням РБ ООН надавати допомогу у випадку, «якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї» [8].

Меморандум є унікальним міжнародно-правовим документом, який зафіксував зобов'язання ядерних держав щодо національної безпеки України відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права та положень Статуту ООН. Одним із його підписантів стала Велика Британія, що дозволило вивести українсько-британські відносини на новий рівень, в першу чергу у сфері стратегічної військово-політичної взаємодії. Це дає підстави говорити про Сполучене Королівство як одного із стратегічних партнерів України в сучасній системі безпеки.

В умовах нестабільної внутрішньополітичної ситуації в Росії та втручання її керівництва у внутрішні справи сусідніх країн, уряд Великої Британії підтримав українське керівництво під час російсько-українського конфлікту навколо так званої «проблеми Криму». Британські урядові кола чітко визначили власну позицію у цій справі, надавши свої послуги щодо дипломатичного посередництва у переговорах між конфліктуючими сторонами. Офіційну позицію Великої Британії висловив Міністр закордонних справ Д. Херд під час візиту до Києва у травні 1994 року. На підсумковій прес-конференції він сказав: «Британська позиція в цьому питанні є гранично чіткою і ясною: Крим є складовою частиною України, він знаходиться в межах кордонів України, визнаних світовим співтовариством. Таким чином, непорозуміння мають вирішуватися урядом України та керівництвом Криму і вони повинні бути вирішені без застосування сили або силових методів» [9].

В середині 90-х років відбулося посилення позицій відносин з Україною у зовнішній політиці Великої Британії, яке було значною мірою пов'язане із очікуваннями результатів виборів в Росії, де на той час виникла реальна загроза повернення до влади комуністів з їх намірами відновити СРСР. У цей час Сполучене Королівство демонструє політичну підтримку України. Впливова британська газета «The Times» опублікувала статтю, в якій йшлося про необхідність підтримки Заходом України в умовах намагання Росії посилити вплив на колишні радянські республіки [11]. Знаковою стала активізація українсько-британських двосторонніх політичних контактів на найвищому рівні. Так у вересні 1995 року Київ відвідав Міністр закордонних справ Великої Британії М. Ріфкінд. У липні того ж року делегація України була запрошена до Лондона на міжнародні переговори щодо ситуації в Боснії як учасник миротворчої операції.

Наприкінці 1995 року з офіційним візитом Лондон відвідав Президент України Л. Кучма, а в квітні 1996 року візит-відповідь до Києва здійснив Прем'єр-міністр Сполученого Королівства Дж. Мейджор [2].

Однак, вже у 2001 році стали помітними тенденції до значного погіршення клімату українсько-британських відносин. Серед основних причин назвемо наступні:

– згортання соціально-економічного реформування в Україні з відставкою уряду В. Ющенка в квітні 2001 року, який асоціювався з ринковими реформами та прозахідною орієнтацією України;

– глибока, системна і комплексна криза демократичних інститутів і засад в Україні, що проявилася у наступних процесах: посиленні конфронтації між окремими органами державної влади (Президент, Уряд, Парламент) та внутрішньополітичній боротьбі наближених до вищого керівництва країни угруповань; утисках опозиційних політичних партій, груп і окремих політиків; утисках свободи слова й засобів масової інформації; корумпованості усієї вертикалі владних структур (в тому числі судової); формування системи влади з елементами авторитаризму; нерозвиненості інститутів громадянського суспільства тощо;

– резонанс навколо справи про вбивство наприкінці 2000 року опозиційно налаштованого журналіста Г. Гонгадзе;

– пов'язаний із цією справою т. зв. «касетний скандал», у якому основними фігурантами виступали представники вищого керівництва України включно з Президентом;

– т. зв. «кольчужний скандал», що виник під час розгортання антиіракської кампанії США та їх союзників у 2002 році з приводу продажі українським керівництвом радарних установок протиповітряної оборони «Кольчуга» та військового обладнання до Іраку;

– непослідовність зовнішньої політики керівництва України.

Інтерес США і Великої Британії до України надалі буде зумовлений в першу чергу необхідністю укріплення і розвитку системи колективної безпеки, що забезпечується Північноатлантичним альянсом, збереження та зміцнення «балансу сил», що встановився після розпаду СРСР між Росією і США. Завдяки вигідному геополітичному та гео економічному положенню України, яка може стати у перспективі членом НАТО і реальним стратегічним партнером США в Центрально-Східноєвропейському регіоні (на зразок Польщі), геополітична вісь США – Велика Британія – Україна набуває достатньо перспективного та вагомego значення. Як зазначила ще у 2000 році тоді майбутній радник Президента США з питань національної безпеки, Україну необхідно розглядати як важливу, ключову державу в Європі. Саме незалежна, сильна і заможна Україна сприятиме стабільності Європи. В цьому вона найбільш приваблива і важлива для Сполучених Штатів [36]. Однак ефективне здійснення таких перспектив вимагає від українського керівництва ефективної внутрішньої політики, спрямованої на стабілізацію та економічне зростання, і виваженої, послідовної, прагматичної діяльності на міжнародній арені, із першорядним дотриманням національних інтересів та чітко визначених пріоритетів.

Навесні 2002 р. Велика Британія разом із Швецією висунула ініціативу щодо встановлення відносин нового типу з майбутніми безпосередніми сусідами ЄС –

Білоруссю, Молдовою та Україною. Результатом цієї ініціативи стало запровадження так званого «нового статусу сусідів», який викликав неоднозначні тлумачення серед українських політиків. Проте політика сусідства не сприймається у Лондоні як альтернатива членству України в ЄС. Під час британського головування у Раді Євросоюзу в 2005 р. Україні було надано статус країни з ринковою економікою. Стратегічний характер українсько-британських відносин було офіційно задекларовано під час робочого візиту президента України В. Ющенка до Великої Британії у травні 2008 р. На відміну від інших великих країн Європи, Велика Британія була активним прихильником надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО ще на Бухарестському саміті у квітні 2008 р. [15].

У листопаді 2009 р. Велика Британія підтримала ініціативу української сторони щодо відновлення діяльності та підвищення рівня т. зв. «Групи друзів України» у складі відповідних держав-членів ЄС як інструменту міжнародної підтримки європейської інтеграції України.

Офіційний Лондон у своїй політиці щодо Києва протягом середини 2000-х років керувався баченням, що в інтересах Великої Британії було б перетворення України на повноправного члена НАТО. Пізніше у 2009-2013 роках акценти були зміщені на підтримку розробки і підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС (після того, як Україна оголосила про свою «позаблоковість»). Такий крок розглядався як основа для майбутнього повноправного членства України в ЄС через проведення відповідних перетворень на основі Угоди про асоціацію [36]. Агресія Росії проти України лише посилила в офіційного Лондона переконання, що тільки успішні внутрішньодержавні реформи будуть гарантією неповторення подібного у майбутньому; ці зміни, вірять у Британії, дадуть можливість створити нову основу для двосторонніх відносин.

Із початком російської агресії проти України головним завданням національної зовнішньої політики стало отримання максимально можливої політичної підтримки з боку міжнародних партнерів. Особливе значення мала допомога від підписантів Будапештського меморандуму – не в останню чергу

Великої Британії. Верховна Рада України 2 березня 2014 року у своєму зверненні до парламентів держав-гарантів (хоча самі ці країни себе такими гарантами і не вважають) безпеки України закликала направити місії спостерігачів до України, а також організувати групу для ведення переговорів із Росією [16]. Результатом цього звернення стало проведення 5 березня 2014 року консультацій у Парижі за участю очільників зовнішньополітичних відомств України, Великої Британії і США. При цьому британська сторона закликала і Росію відвідати ці консультації, аби вони стали справжнім майданчиком для вирішення протиріч. Однак Кремль проігнорував запрошення. Західні учасники консультацій досить часто апелюють до цієї зустрічі, зазначаючи, що таким чином зробили все можливе в рамках будапештських домовленостей. Хоча в Україні чимало спостерігачів досі звертають увагу на невикористаний потенціал Будапештського меморандуму, на необхідність активнішого включення в переговорний процес Британії.

З іншого боку, британська сторона перебувала у постійному контакті із російською стороною, міжнародними партнерами і Україною, уважно стежачи за розвитком ситуації в Криму [17]. Уже 2 березня 2014 року британський уряд обрав курс на політично-дипломатичну ізоляцію Росії – офіційний Лондон відмовився брати участь у підготовці до саміту G8 в Сочі [19]. Також Велика Британія у взаємодії із США почали просувати ідею щодо необхідності запровадження санкцій щодо Росії. Наслідком такої взаємодії стала спільна заява країн G7 щодо подій в Україні, якою фактично позбавила Росію місця у цьому неформальному міжнародному об'єднанні [21].

Отже, Велика Британія як країна, що займає провідні позиції в Європі, є одним із найактивніших партнерів України на її євроінтеграційному шляху. Протягом останнього десятиліття країна нарешті зуміла утвердитися як активний учасник загальноєвропейських процесів, ініціатор інституційно-управлінського та структурно-галузевого реформування, що було, зокрема, підтверджено під час головування у Раді ЄС. Одночасно країна зберігає власну ідентичність, традиційні зовнішньополітичні орієнтації, які ґрунтуються на практичній філософії пошуку

інтересів у всьому світі. Це дозволяє їй зберігати особливе місце серед європейських держав. У цьому контексті Україна має яскравий приклад для ефективно розбудови та реалізації власної зовнішньої політики.

Інтеграційні процеси, які охопили континент, стали пріоритетним напрямом британської політики. Сприяння поширенню євроінтеграційних процесів, які неминуче зменшуватимуть наднаціональний тиск і збільшуватимуть єдиний європейський ринок, вирізняє Сполучене Королівство як надійного партнера України у її приєднанні до Європи. Євроінтеграційні прагнення України збігаються з баченням Великою Британією її місця в сучасному геополітичному просторі.

3.2. Українсько-британські відносини у оборонній, економічній, науково-технічній та культурній сферах

Співпраця в оборонній сфері

Російська агресія проти України зробила одним із пріоритетних напрямків двосторонньої взаємодії отримання офіційним Києвом максимально можливої допомоги для посилення обороноздатності. Очікування щодо отримання допомоги із боку Великої Британії були і залишаються особливо великими.

Взаємодія у військових питаннях між Україною і Великою Британією на сучасному етапі спирається на попередній досвід відносин у цій сфері. Протягом вересня 2009 – вересня 2014 року Міністерство оборони Великої Британії надало допомоги на 3,9 млн фунтів для підтримки і реформ Збройних сил України [34]. Допомога в тому числі включала розвиток систем командування, контролю і комунікацій (СЗ), проведення спільних навчань, інституційний розвиток і боротьбу з корупцією. Така історія взаємодії зробила логічним те, що на Уельському саміті НАТО у вересні 2014 року саме Велика Британія була обрана як головна країна у трастовому фонді надання допомоги Україні для розвитку систем С4 (командування, контролю, комунікацій і комп'ютеризації).

Паралельно з наданням допомоги у рамках багатосторонніх механізмів

Сполучене Королівство здійснювало постачання матеріально-технічної допомоги Україні. У жовтні 2014 року уряд Великої Британії вирішив надати Україні перший масштабний пакет допомоги для посилення обороноздатності. Загальна сума пакету допомоги становила 840,3 тисяч фунтів. На фоні ескалації російсько-українського конфлікту у січні-лютому 2015 року Велика Британія вирішила надати у березні 2015 року другий пакет допомоги Україні [21]. Урешті-решт в листопаді 2015 року уряд Великої Британії заявив про надання Україні третього пакету допомоги на 971 тисячу фунтів стерлінгів. Загалом же протягом 2014-2016 років Велика Британія надала матеріально-технічної допомоги Україні на суму в 4,9 млн доларів, або 2,9% від загальної міжнародної допомоги, увійшовши у п'ятірку найбільших міжнародних донорів [29].

Іншою важливою складовою допомоги Великої Британії для посилення обороноздатності стала програма тренувань Збройних сил України. Окремим виміром взаємодії України і Великої Британії у військовій сфері є діяльність у Міністерстві оборони України британського цивільного Радника з питань оборони Філа Джонса. Одним із пріоритетних напрямків його роботи є сприяння у реалізації «Антикорупційної програми МОУ на 2015-2017 роки» через створення відповідної системи контролю на основі запровадження і дотримання відповідних стандартів у цій сфері [30]. З цією метою було створено у 2016 році Експертний антикорупційний консультативно-дорадчий комітет при МОУ, головою якого і було визначено Джонса [30]. У 2016 році, за його оцінкою, основними результатами діяльності МОУ за участі іноземних експертів стало затвердження президентом України Стратегічного оборонного бюлетеня, залучення МОУ до державних закупівель через систему ProZorro і створення Консультативної ради з питань оборонної реформи [27].

Такі масштаби допомоги із боку Великої Британії зробили можливим підписання 17 березня 2016 року меморандуму щодо співробітництва у військовій сфері [21]. Тим самим військовому співробітництву було надано сталого характеру.

Оборонне співробітництво зараз є найбільш потужною складовою у

відносинах. Ключовою стала операція ORBITAL, яку започаткували у 2015 році на прохання України. Йшлося про створення тренувальної групи британських інструкторів і направлення військових в Україну розвитку ЗСУ - спершу у сфері медичної допомоги та в боротьбі з саморобними вибуховими пристроями. Згодом до ORBITAL приєдналася Данія.

За даними ЗСУ, з березня 2015 року по січень 2021 року в рамках операції ORBITAL підготували 22,5 тисячі військовослужбовців та провели 230 навчальних заходів, також навчання пройшли 4 000 військових інструкторів. Їх навчали за дуже різними напрямками: від підготовки саперів та військової розвідки до бою в міських умовах. Ця операція триватиме щонайменше до березня 2023 року [28].

Окрім того, українські та британські військові регулярно проводять спільні навчання. Британці беруть участь у навчаннях Sea Breeze, Rapid Trident та Joint Endeavour, а у 2021 році пройшли перші двосторонні навчання «Козацька булава». Найбільший галас у російських ЗМІ викликали навчання «Об'єднані зусилля-2020». Тоді на Миколаївщині 250 британських десантників висадилися з літаків C-130 Hercules, які вилетіли з аеродрому у Британії. Пізніше на цей же полігон висадилися українські десантники з літаків Іл-76 та Ан-26. Навчання продовжили у Херсонській області. Британські та українські десантники тренувалися захоплювати плацдарм та форсувати річки [26].

У жовтні 2020 року під час візиту президента Зеленського до Великої Британії підписали угоду про стратегічне партнерство з Об'єднаним Королівством. Британія погодилася надати кредит 1,25 млрд фунтів стерлінгів на розвиток ЗСУ, а потім його збільшили до 1,7 млрд. Британія також пообіцяла допомогти у будівництві військових кораблів та військово-морських баз на Чорному та Азовському морях. В останні роки суттєво зросла співпраця з британськими військовими у підготовці Повітряних сил України.

З 2019 року щороку проводяться навчання Warrior Watcher, в яких беруть участь Повітряні сили ЗСУ, а два роки брали участь також морська піхота та морська авіація. Військові вчаться захищати аеродроми та «інші критичні об'єкти

інфраструктури», ще одна мета – підвищити взаємосумісність ЗСУ та Королівських Військово-Повітряних сил Британії .

Окрім того, у Харкові на курсах готують військовослужбовців підрозділів протиповітряної оборони Сухопутних військ за стандартами НАТО [26].

Українсько-британська торгівля і взаємодія в економічній сфері

В основі українських інтересів стосовно Великої Британії в економічній сфері лежить бажання максимального залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а також ліквідація дисбалансу у взаємній торгівлі. Велика Британія продовжує вважати Україну державою зі значними можливостями для ведення бізнесу, саме тому Лондон виявляв значний інтерес і до зони вільної торгівлі між Україною і ЄС, проте британський інвестор побоюється виходити на український ринок.

Британські ПІІ в економіку України на 1 квітня 2017 року становили 1,999 млрд доларів або 5,3% від загального обсягу [14]. За цими показниками Велика Британія посідає 4 місце. У 2008 році британські ПІІ становили 2,1 млрд доларів. Хоча складність підрахунку британських інвестицій в Україну полягає в тому, що часто через цю країну заходять капітали із третіх країн, які, однак, вважаються британськими – хоча, до слова, вони можуть бути й українськими.

За 2021 рік український експорт до Британії становив 1,006 млрд доларів, імпорт – 958 млн доларів, скоріше за все, вперше Україна закінчила рік з позитивним сальдо у торгівлі товарами. Для порівняння, 2020 року експорт товарів з України складав 661 млн доларів, а імпорт 817 млн доларів, при цьому пандемія майже не зменшила двосторонню торгівлю [30].

Україна має великі перспективи в експорті харчів. При цьому в українському експорті товарів домінують метали і продукція агропромислового комплексу, а в британському – продукція хімічної промисловості, автомобілі і устаткування. Така ситуація створює диспропорцію у торгівлі товарами на користь Великої Британії. При цьому ситуація у торгівлі послугами виглядає набагато краще. У випадку Великої Британії постійно зростає торгівля послугами, яка у 2020 році складала 46,7% у загальному обсязі торгівлі товари + послуги. І тут ключову роль зіграли

українські ІТ-компанії. Зараз ІТ займає понад 60% загального обсягу експорту послуг. І обсяг ІТ-послуг вже перевищив три найбільші товарні групи, які експортуємо, олію, чорні метали, зерно [36]. Наші компанії виробляють продукт, який успішно конкурує на світових ринках.

Великобританія та Україна підписали історичну Угоду про політичну, вільну торгівлю та стратегічне партнерство 8 жовтня 2021 року. Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон привітав цю угоду як доказ того, що Великобританія є «найгарячим прихильником України» [50]. Угода знаменує собою новий розділ у відносинах між Великою Британією та Україною та включає амбітний компонент вільної торгівлі, який тепер може призвести до значного зміцнення економічних зв'язків.

Банківська сфера

Ще в січні 2008 року в Україні було створено представництво одного із найбільших британських банків – HSBC. Протягом 2008-2010 років банк чотири рази подавав заявку в НБУ на отримання згоди щодо купівлі банку в Україні. Однак, коли на четвертий раз згода була отримана, британський банк вирішив закрити представництво. При цьому послугами цього банку продовжували користуватися низка українських банків і Київська міська державна адміністрація. У жовтні 2016 року з'явилася новина про поновлення інтересу HSBC щодо купівлі українського банку і повноцінної присутності в Україні. Окремо у березні 2008 року інший британський банк Morgan Stanley відкрив свій офіс в Україні. Метою його діяльності стало надання інвестиційно-банківських послуг [32].

Однак фактично британські банки були і залишаються більш обережними, ніж їх континентальні європейські конкуренти щодо безпосередньої роботи у банківській сфері України.

Сфера послуг і торгівлі

Низка британських компаній задіяна в наданні консалтингових послуг в Україні. Так, компанія High-point Rendel по проекту Світового Банку надає відповідно до програми на 2014-2017 роки послуги Укравтодору щодо розвитку

інституційного потенціалу, в тому числі оцінки якості роботи і підготовки тендерів. Окрім того, за проектом ЄБРР із 2013 року High-point Rendel займається контролем щодо ремонту трьох частин дороги Київ-Одеса. Іншими британськими компаніями, які надають широкий спектр консалтингових послуг і мають свої представництва в Києві, є Thomas & Adamson International Ltd і Baker Tilly Ukraine. Із 1992 року працює в Україні і інша британська фірма Nai Pickard, яка займається консалтингом у сфері нерухомості. Так само із 1992 року працює компанія Mott MacDonald, яка займається аудиторською і консалтинговою діяльністю у низці сфер (транспорт, енергетика, навколишнє середовище, освіта і охорона здоров'я). Британська компанія Crown Agents із 1997 року брала участь у 16 проектах щодо покращення системи закупівель державних установ України.

Окремо в українсько-британській взаємодії в економічній сфері слід відзначити той факт, що на Лондонській фондовій біржі (London Stock Exchange, LSE) представлена низка українських компаній, що тим самим дозволяє їм мати доступ до міжнародного ринку капіталу [19].

Однак, незважаючи на всі позитивні моменти, справді переломним стане період, коли британських інвесторів не треба буде переконувати навіть на найвищому рівні інвестувати в Україну [30]. Це завдання лише ускладняється виходом Великої Британії із ЄС. Тим самим Київ і Лондон мають напрацювати якісно нову базу для двосторонніх відносин у економічній сфері на заміну Угоді про асоціацію між Україною і ЄС. У цьому контексті цікавим є те, що британський парламент у спеціальному звіті поставив перед урядом завдання внести ясність у це питання; у той же час як українська сторона проявляє певну пасивність, вважаючи, що спочатку потрібно зрозуміти, яким буде формат відносин Британії і ЄС.

Співробітництво у науково-технічній і культурній сферах

Науково-технічне співробітництво між Великою Британією та Україною розвивається в багатьох галузях. Знаковою для України подією стало підписання в Лондоні в липні 1995 р. документів про передачу Україні англійської наукової антарктичної станції «Фарадей» та про співпрацю в галузі дослідження Антарктики

[18]. З 1996 року Україна офіційно вступила у володіння цією станцією, що зараз носить назву «Академік Вернадський». З 2005 р. Лондон став місцем проведення щорічних міжнародних конференцій «Український інвестиційний саміт» та «Український енергетичний саміт», організатором яких традиційно виступає компанія «Adam Smith Conferences» за сприяння Посольства України у Великій Британії. Український інвестиційний саміт є найбільшою в світі інвестиційною конференцією щодо України. Провідна роль у здійсненні співпраці між Сполученим Королівством та Україною в культурній сфері належить Британській Раді, яка з 1992 р. працює в Україні і має представництва в Києві, Львові і Одесі.

Союз українців у Великій Британії (СУБ) є найчисельнішою українською громадською організацією у Великій Британії. Зі СУБ співпрацюють Об'єднання бувших вояків українців у Великій Британії та Організація українських жінок, під опікою якої знаходиться Музей народного мистецтва у Манчестері. У Сполученому Королівстві також діє Об'єднання українців у Великій Британії. Активну участь у суспільному житті української громади Великої Британії беруть молодіжні організації Спілка української молоді та Пласт, які мають свої постійні літні табори «Верховина» та «Тарасівка» [35]. До наймолодших українських громадських організацій, навколо яких в основному об'єднуються українці четвертої хвилі міграції, можна віднести Українсько-британський сіті клуб. За сприяння української діаспори в Лондоні було встановлено пам'ятники Володимирі Великому (1988), жертвам Голодомору (1983), пам'ятні дошки у Болтоні, Рочдейлі, Галіфаксі та ін. містах. У Великій Британії діє дев'ять суботніх шкіл українознавства. Більшість шкіл працюють при відділах СУБу. У 2007 р. відкрито кафедру україністики в Кембріджському університеті. Також із 1979 р. в Лондоні діє Український інститут, який є філією Українського католицького університету. Своєрідною платформою для поглиблення українсько-британського діалогу виступає Британсько-українське товариство (BUS), засноване 2007 р., яке має на меті поглиблення зв'язків між Україною та Сполученим Королівством в галузях науки, політики, бізнесу, освіти, культури. Товариство видає щомісячний англomовний

часопис під назвою «Український діалог», спрямований на розповсюдження знань про події в Україні й на популяризацію її іміджу серед британської громадськості. BUS організує лекції з української тематики в Британії, сприяє культурному обміну між двома країнами, поглибленню міжурядових та ділових контактів, співробітництву між двома країнами, покращенню бізнес-клімату в Україні та просуванню України як привабливого інвестиційного партнера для британського та міжнародного бізнесу [32].

3.3. Перспективи розвитку відносин Україна – Велика Британія

Українсько-британські політичні відносини пройшли тривалий, непростий, але динамічний та конструктивний шлях становлення і розвитку. Українсько-британські відносини слід розглядати в контексті глобальних світових процесів, які відбуваються на рубежі століть, враховуючи міжнародну ситуацію, наявність інтересів у провідних держав і міжнародних формувань регіонального та світового значення. Ключову роль при цьому відіграє важливе геополітичне та гео економічне розташування України, її роль у формуванні системи безпеки на Європейському континенті. З огляду на це основними геополітичними чинниками впливу на відносини між Україною та Сполученим Королівством є Росія, США та Європейський Союз. Так, якщо впливи США на українсько-британські відносини залишалися стабільно великими, то вплив Росії після початку війни у 2014 році істотно змінився.

Розглядаючи українсько-британські політичні відносини протягом 1991-2021 років відзначаємо їх конструктивізм, насиченість, динамічність, результативність, виваженість підходів до вирішення складних міждержавних проблем, дотримання сторонами пунктів двосторонніх угод та норм міжнародного права по відношенню одна до одної, взаємне створення максимально сприятливих умов для розгортання діяльності представницьких структур обох країн, сприяння політичному діалогу на різних рівнях.

Політичні відносини виправдали покладені на них завдання – заклали надійну основу співробітництва у всіх галузях функціонування держави і суспільного розвитку України та Великої Британії [6].

Значний досвід українсько-британського політичного співробітництва протягом останніх років дає можливість стверджувати про його значні можливості до розширення у перспективі за умови сприятливої і стабільної загальносвітової політичної ситуації та подальшого послідовного руху України шляхом демократичного правового розвитку. Першочерговим завданням сторін є коригування підходів до реалізації двосторонніх політичних відносин в контексті змін у зовнішньополітичному курсі України та міжнародних реалій сьогодення, розширення співпраці на багатосторонньому рівні [44].

Одним із багатьох парадоксальних результатів Брекзиту є посилення ролі, яку Великобританія може зіграти у нинішній війні між Росією та Україною. Великобританія показала себе сильним партнером Києва в наданні оборонної зброї та підтримці територіальної цілісності України. До другого російського вторгнення в Україну відданість Великої Британії була набагато сильнішою, ніж у її партнерів на континенті як на рівні ЄС, так і серед столиць від Берліна до Парижа та Стокгольма, які тепер терміново переглядають принципи своєї зовнішньополітичної діяльності. Вийшовши з ЄС, Велика Британія отримала можливість розглядати Україну виключно через призму оборони та безпеки на двосторонніх умовах, відірвану від будь-яких грандіозних амбіцій загально континентальної зовнішньої та оборонної політики, пов'язаної з економічною інтеграцією. Сполучене Королівство має власні інтереси, і вона не ризикує стати жертвою невловимого пошуку загального європейського голосу, який часто може блокувати здатність ЄС реагувати на кризи [27].

На відміну від інших європейських партнерів Києва, сила Лондона ніколи не ґрунтувалася на Європі та не черпала з неї, а європейська політична чи економічна інтеграція ніколи не була головною метою. Проте Лондон ніколи не переставав боротися за Європу й за цінності трансатлантичного альянсу, чим цінує нинішній

уряд у Києві і, що він зобов'язався прийняти у своїй конституції. Подібно до Києва, Лондон виступає як плацдарм або кордон з Європою і довгий час служив мостом до Сполучених Штатів у рамках ЄС завдяки спільній мові та історії. Так само Україна тривалий час виступала як міст до Росії, незважаючи на те, що її керівництво та громадяни впевнено знали, чого вони не хочуть зберігати або переймати у свого могутнього сусіда. Отже, в нинішній кризі обидві країни тепер можуть бути нерозривно пов'язані з ядром Європи через свою роль на її периферії [27].

Хоча Лондон більше не зацікавлений у майбутньому політичному розвитку Європи, він зацікавлений і готовий брати участь у боротьбі за підтримку амбіцій та територіальної цілісності суверенних держав. Право на самовизначення, яке раніше було похоронним дзвоном імперіалістичних держав, стало принципом, що обстоюється Лондоном, що прагне знайти своє місце після Брекзиту. Що найважливіше, так це те, що негативна свобода завжди була домінуючою силою, яка визначала відносини Великобританії з ЄС і викликала розбіжності, але успішну кампанію прихильників Брекзиту. Те, що Лондон прийняв позитивну свободу українців після свого власного безладного виходу з ЄС, є ще одним свідченням його давніх інституцій та традицій, які здатні процвітати та співіснувати незалежно від будь-яких стосунків із Європою.

Крім того, на відміну від ЄС, Велика Британія не бореться за владу або своє місце у світі в рамках більшої геополітичної та ціннісної конкуренції з такими державами, як Китай. Він задоволений своєю владою, і хоча він може бути схильний до надмірного розширення або самозвеличення, він укорінений у світі таким, яким він є, а не таким, яким він може бути. Лондон не отримає влади від української кризи, але він може завоювати пошану і захоплення, які приходять, якщо він виступає як відповідальний актор з непохитною прихильністю до Європи [50].

Підтримуючи Україну та її євроатлантичні прагнення, Велика Британія також здатна реабілітувати свій імідж країни, яка більше дбає про боротьбу з корупцією та верховенство закону, ніж вітає сумнівні російські гроші та не запитує про те, звідки вони взялися. При цьому і Україна, і Велика Британія можуть дуже виграти один від

одного. Ставки неймовірно високі для України, оскільки вона стикається з невідбирковими обстрілами великих міст, великою кризою з біженцями та економічним розчленуванням, яке вимагатиме серйозної допомоги Заходу, щоб продовжити шлях вступу до ЄС. Проте з меншою кількістю власності олігархів у Лондоні та активами, пов'язаними з російськими державними компаніями, що перебувають під санкціями, Велика Британія нарешті зможе допомогти країні на іншому кінці Європи у її прагненні зайняти своє законне місце у спільному європейському домі [47].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що Велика Британія продовжує відігравати значну роль у світовій політиці, що виявилось лідерською позицією в рамках антиросійської політики Європейського Союзу, залученості до прийняття рішень з основних світових проблем у рамках Ради Безпеки ООН та G7. У той же час, незважаючи на високий рівень розвитку держави, економічні показники Великої Британії поступаються показникам США та деяких країн Європейського Союзу, що унеможливлює формування з неї нового центру сили, як це було в період розквіту Британської колоніальної імперії.

Таким чином, у ході дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. На основі вивчення геополітичного становища Великобританії, можемо сказати, що Велика Британія бере участь у основних військово-політичних блоках: є постійним членом Ради Безпеки ООН, Північноатлантичного альянсу, Євросоюзу, ядерних держав; є колишньою метрополією Британської Імперії, також Єлизавета II очолює Співдружність Націй і є членом міжнародного клубу семи економічно розвинених країн. Сполучене Королівство має «особливі відносини» із США та близьке партнерство з Францією, «Сердечна згода» (англо-французька угода).

2. Дослідивши теоретико-концептуальні основи зовнішньої політики Великої Британії, можна констатувати, що говорячи про теоретико-методологічні основи зовнішньої політики Великої Британії, можна стверджувати, що життя в Британії побудовано на традиціях, найголовнішою з яких є монархія, вона є стабілізуючим фактором сталого державного устрою. Прем'єр-міністри змінюються, вносячи щось нове до британської політики, тоді як монарх залишається той самий, несучи відповідальність за країну.

Проте сьогодні в епоху глобалізації сучасний стан інституту британської монархії трансформується. Монархія змушена модернізуватися і пристосовуватися до цінностей, що постійно змінюються в суспільстві.

3. Проведене дослідження передумов і наслідків Брекзиту для зовнішньополітичної діяльності Великої Британії дозволяє стверджувати, що одним із основних наслідків Брекзиту можна вважати крах ідеології постійного і неухильного розвитку інтеграції. Якщо раніше серед прихильників європейської інтеграції підтримувалася непохитна віра в те, що інтеграція не має зворотного ходу й повинна постійно поглиблюватися, то зараз прецедент Брекзиту в повній мірі заперечив цю тезу. На даному етапі свого розвитку Євросоюз все більше з інтеграційного еволюціонуючого Союзу перетворюється на організацію, якій необхідно підтримувати свою стабільність і задовольняти національні інтереси країн-учасниць.

Таким чином, у найближчій і середньостроковій перспективі на міжнародній арені буде спостерігатися деяке економічне і політичне ослаблення двох важливих акторів: Сполученого Королівства та Європейського Союзу. Даний факт має особливу значущість в умовах багатополярності сучасного світу, тому що ослаблений і розділений Захід, можливо, дозволить змістити «центр сили» на Схід на користь країнам, що активно розвиваються на даний момент: Ірану, Індії, Китаю. Не можна говорити про те, що ЄС і Сполучене Королівство зовсім втратять свою значимість як великі гравці, однак для цього на даному етапі їм належить вибрати і сформулювати нові стратегії для успішного розвитку на міжнародному рівні.

4. Розглянуто участь Великої Британії у міжнародних регіональних організаціях і варто зазначити, що у міру посилення конкуренції між країнами демократичні країни зобов'язані підтримувати міжнародну систему, засновану на правилах, включаючи демократію, права людини та вільну торгівлю. Велика Британія повинна проявити більші амбіції, якщо вона хоче ефективно кинути виклик «ревізіоністським» силам, які прагнуть підірвати міжнародну систему та послабити верховенство права. Оскільки Великобританія рішуче рухається в епоху після Брекзиту, Рада Європи є головним засобом для Сполученого Королівства для здійснення впливу «м'якої сили», НАТО і ОБСЄ, у свою чергу, демонструють готовність країни зі зброєю в руках відстоювати свої принципи й національні

інтереси на всьому континенті. Це вимагає фундаментального перекалібрування відносин з провідними європейськими міжнародними організаціями.

5. Охарактеризовано концептуальні засади здійснення українсько-британських політичних відносин: основні етапи та особливості. Велика Британія як країна, що займає провідні позиції в Європі, є одним із найактивніших партнерів України на її євроінтеграційному шляху. Одночасно країна зберігає власну ідентичність, традиційні зовнішньополітичні орієнтації, які ґрунтуються на практичній філософії пошуку інтересів у всьому світі.

Інтеграційні процеси, які охопили континент, стали пріоритетним напрямом британської політики. Сприяння поширенню євроінтеграційних процесів, які неминуче зменшуватимуть наднаціональний тиск і збільшуватимуть єдиний європейський ринок, вирізняє Сполучене Королівство як надійного партнера України у її приєднанні до Європи. Євроінтеграційні прагнення України збігаються з баченням Великою Британією її місця в сучасному геополітичному просторі.

6. Визначено перспективи розвитку відносин Великої Британії та України. Значний досвід українсько-британського політичного співробітництва протягом останніх років дає можливість стверджувати про його значні можливості до розширення у перспективі за умови сприятливої і стабільної загальносвітової політичної ситуації та подальшого послідовного руху України шляхом демократичного правового розвитку. Першочерговим завданням сторін є коригування підходів до реалізації двосторонніх політичних відносин в контексті змін у зовнішньополітичному курсі України та міжнародних реалій сьогодення, розширення співпраці на багатосторонньому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грубінко А. В. Україна у зовнішній політиці Великої Британії: новітній етап міждержавних відносин (2005–2009 рр.). Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Київ, 2010. 330 с.
2. Грубінко А. В. Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво): дис. канд. іст. наук: 07.00.02. Тернопіль, 2006. 216 с.
3. Грубінко А. В. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом. Європейські історичні студії. Київ, 2015. С. 6–17.
4. Кандуба Т. Ю. Атлантизм в зовнішній політиці урядів Тоні Блера: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. Донецьк, 2010. 206 с.
5. Крушинський В. Ю. Британська позиція щодо військового співробітництва в Європейському Союзі в 90-ті роки. Наукові записки. Збірник. Київ, 2003. С. 302–313.
6. Крушинський В. Ю. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: автореф. дис. д. політ. наук: 23.00.04 Київ, 2004. 32 с.
7. Крушинський В. Ю. Концепції багаторівневої європейської інтеграції в діяльності консервативного уряду Дж. Мейджора. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Київ, 2002. С. 32–36.
8. Крушинський В. Ю. Фактори формування «особливої» позиції Великої Британії стосовно європейських інтеграційних процесів. КНУ ім. Т. Шевченка. Вісник. Міжнародні відносини. Київ, 2003. С.17–20.
9. Неприцький О. А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті р. ХХ ст.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02. Харків, 2003. 20 с.
10. Неприцький О. А. Великобританія та ратифікація Маастрихтського договору. Кам'янець-Подільський, 2002. С. 494–507.

11. Неприцький О. А. Впровадження в країнах-членах ЄС єдиної грошової одиниці та реакція Великобританії. Наукові записки Вінницького держ. ун-тету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2001. С. 176–187.
12. Олійник О. В. Еволюція сутності американо-британських «особливих» відносин. Збірник наукових праць «Політологічні студії». Київ, 2010. С. 42–51.
13. Пик С. М. «Особливі відносини» США і Великобританії: сутність, еволюція, сучасний стан: автореф. дис. канд. політ. наук. Київ, 2006. 283 с.
14. Черінько І. П. Велика Британія і розширення ЄС-2004. Наука. Релігія. Суспільство. Київ, 2009. С. 77–82.
15. Черінько І. П. Політика лейбористського уряду Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу 2004 р. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2009. С. 304–311.
16. Черінько І. П. Українсько-британські відносини: історія та сучасність. Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2009. С. 313–321.
17. Яковенко Н. Л. Британське головування в ЄС – випробування лідерства. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Київ, 2002. С. 54–63.
18. Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. Київ, 2003. 227 с.
19. Яковенко Н. Л. Внесок Великої Британії у діяльність НАТО. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ, 2007. С. 61–65.
20. Яковенко Н. Л. Позиція Великої Британії в новій архітектурі європейської безпеки. Збірник наукових праць. Дослідження світової політики. Київ, 2001. С. 21–27.
21. Троян С.С. Українська дипломатія: шлях тривалістю 100 років // Зовнішні справи. 2017. N11. С. 31-34
22. Троян С.С., Киридон А.М. Структурно-функціональний вимір системного підходу в дослідженнях міжнародних відносин і дипломатії доби Модерну:

"європейський еквілібріум" // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23(1). С. 199-203;

23. Ahmad Tea London in Ukraine. URL: <http://www.ahmadtea.ua/ua/trademark.html>(дата звернення 15.01.2022).

24. Angela Crawley MP, The most progressive international treaty for women's rights remains unratified by the UK, The House, March 2020. URL: <https://www.politicshome.com/thehouse/article/the-most-progressive-international-treaty-for-womens-rights-remains-unratified-by-the-uk> (дата звернення 15.01.2022).

25. Britain sends Ukraine military aid worth £850,000 after Kiev asks for help with basic equipment. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2982778/Further-non-lethal-help-Ukraine.html#ixzz4d0HsLrpJ> (дата звернення 20.01.2022).

26. Company Overview of Ukrainian Sugar Company LLC. URL: <https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=760S4S86> (дата звернення 15.02.2022).

27. Defence Secretary announces further UK support to Ukrainian Armed Forces. URL: <https://www.gov.uk/government/news/defence-secretary-announces-further-uk-support-to-ukrainian-armed-forces> (дата звернення 17.01.2022).

28. Donald, Alice and Leach, Philip. 2016. Parliaments and the European Court of Human Rights. Oxford: Oxford University Press, Chapter 7. URL: <https://eprints.mdx.ac.uk/20990/> (дата звернення 29.03.2022).

29. Donald, Alice and Speck, Anne-Katrin. Forthcoming 2021. 'Time for the Gloves to Come Off? The response by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe to rule of law backsliding. ECHR Law Review. URL: <https://eprints.mdx.ac.uk/33283/> (дата звернення 18.04.2022).

30. European Commission, Draft text of the Agreement on the New Partnership with the United Kingdom, Article 136, March 2020. URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/200318-draft-agreement-gen.pdf> (дата звернення 05.05.2022).

31. Factory history «Zaselsky sugar factory». URL: <http://edfmanua.com/eng/company/history/> (дата звернення 07.03.2022).

32. Gifting of non-lethal equipment to Ukraine. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/gifting-of-non-lethal-equipment-to-ukraine> (дата звернення 03.04.2022).

33. High-point Rendel «Second Roads and Safety Improvement Project Component S: Institutional Capacity Building». URL: <https://www.rendel-ltd.com/icbp-ukraine.php> (дата звернення 04.04.2022).

34. High-point Rendel «M05 Kiev-Odessa Road Rehabilitation». URL: <https://www.rendel-ltd.com/m05-kiev-odessa-road-rehabilitation.php> (дата звернення 12.02.2022).

35. Istanbul Convention Ratification: 2019 Report on Progress Statement made on 31 October 2019. URL: <https://questions-statements.parliament.uk/written-statements/detail/2019-10-31/HCWS58> (дата звернення 06.05.2022).

36. ITC в Україні. URL: <http://imperial-tobacco.com.ua/about/ukraine/>

37. Jonathan Sumption, The Reith Lectures 2019, Lecture 3: Human Rights and Wrongs, June 2019. URL: http://downloads.bbc.co.uk/radio4/reith2019/Reith_2019_Sumption_lecture_3.pdf (дата звернення 06.05.2022).

38. Kriszta Kovács, Hungary's Orbánistan: A Complete Arsenal of Emergency Powers, Verfassungsblog, April 2020. URL: <https://verfassungsblog.de/hungarys-orbanistan-a-complete-arsenal-of-emergency-powers/> (дата звернення 07.05.2022).

39. Philip Leach and Alice Donald, Russia defies Strasbourg: is contagion spreading?, EJIL Talk, December 2015. URL: <https://www.ejiltalk.org/russia-defies-strasbourg-is-contagion-spreading/> (дата звернення 07.05.2022).

40. Theresa May, Speech on Brexit: full text, Conservative Home, April 2016. URL: <https://www.conservativehome.com/parliament/2016/04/theresa-mays-speech-on-brexit-full-text.html> (дата звернення 15.01.2022).

41. UK Military Assistance to Ukraine URL: <https://medium.com/voices-of-the-armed-forces/operation-orbital-explained-training-ukrainian-armed-forces-59405d32d604> (дата звернення 08.02.2022).

42. UK Military Assistance to Ukraine. URL: <https://medium.com/voices-of-the-armed-forces/operation-orbital-explained-training-ukrainian-armed-forces-59405d32d604> (дата звернення 29.01.2022).

43. Ukraine crisis: UK to send tents and winter clothing. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-S4870246> (дата звернення 08.05.2022).

44. 1st GENERAL REPORT ON GREVIO'S ACTIVITIES, April 2020. URL: <https://rm.coe.int/1st-general-report-on-grevio-s-activities/16809cd382>. The Istanbul Convention has been signed but not ratified by the UK. (дата звернення 07.05.2022).

45. Великобританія надіслала гуманітарну допомогу українській армії. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?velikobritaniya_nadislala_gumanitarnu_dopomogu_ukrayinskiy_armiyi&objectId=1SS4210 (дата звернення 25.04.2022).

46. «Війна на Донбасі: які країни Заходу допомогали Україні». URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2016-08-0S/voyna-na-donbasse-kakie-stranyi-zapada-pomogali-ukraine/6566> (дата звернення 01.05.2022).

47. Меморандум про співробітництво між Кабінетом Міністрів України і Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії щодо співробітництва у сфері оборони. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/826_0S8 (дата звернення 13.04.2022).

48. Транснаціональний банк HSBC повертається в Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/10/19/608S67/> (дата звернення 14.04.2022).

49. Яким чином і наскільки міжнародна допомога посилила обороноздатність України? URL: https://drive.google.com/file/d/0B_mp0v6tWhASNEtaTjNXWVZCNnc/view (дата звернення 18.04.2022).